

Yayın Geliş Tarihi: 24.06.2023
Yayına Kabul Tarihi: 06.12.2023
Online Yayın Tarihi: 20.12.2023
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1319414>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 25, Sayı: 4, Yıl: 2023 Sayfa: 1840-1882
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE'DE ANARŞİST YAYINCILIĞIN BAŞLANGICI: KARA VE EFENDİSİZ DERGİLERİ

Veysel BAŞUSTA*

Öz¹

Modern ideolojilerden birisi olan anarşizm, Türk siyasal-düşünsel hayatının herhangi bir döneminde etkili olamamış ve Türk yazınında kendine neredeyse hiç yer bulamamıştır. Ancak Kara ve Efendisiz dergileri ile birlikte, 1980'li yılların ikinci yarısında anarşist ideolojiyi merkezine alan bir süreli yayıncılık faaliyeti başlamıştır. Bu dergiler, anarşist hareketi kavramlar, kişiler ve olaylar ışığında aktardığı gibi siyasal, sosyal ve ekonomik meseleleri de anarşist bir perspektifle analiz etmişlerdir. Ulusal ve uluslararası düzeyde cereyan eden birçok mesele, dergi yazarları tarafından ele alınmıştır. Bu makalenin amacı, Kara ve Efendisiz dergilerinin bıraktığı yazınsal birikimin incelenmesi, yayımlanan içeriklerin detaylı analizinin yapılması ve dergilerin Türkiye'deki anarşist düşünceye ne tür katkıları olduğunun saptanmasıdır. Tematik içerik analizi yöntemiyle ele aldığımız bu çalışmanın kapsamı, Kara ve Efendisiz dergilerinde yer alan yazı, makale, çeviri eser ve illüstrasyonlar olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ilk kez, Türkiye'deki ilk anarşist dergilerin ortaya koyduğu entelektüel birikim detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Çalışmanın bulguları, Türkiye'de anarşizm ve anarşist yayıncılık faaliyetleri üzerine çalışan araştırmacılar için bir rehber niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Kara Dergisi, Efendisiz Dergisi, Anarşizm, Anarşist Düşünce, Türkiye'de Anarşizm.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Başusta, V. (2023). Türkiye'de anarşist yayıncılığın başlangıcı: Kara ve Efendisiz dergileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (4), 1840-1882.

*Arş. Gör. Veysel Başusta, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-6131-2305, vbasusta@mehmetakif.edu.tr.

Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Bu çalışma, 2022 yılında yayımlanan "Kara ve Efendisiz Dergileri Bağlamında Türkiye'de Anarşist Düşünce" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

THE BEGINNING OF ANARCHIST PUBLISHING IN TURKEY: KARA AND EFENDİSİZ JOURNALS

Abstract

Anarchism, one of the modern ideologies, has not been effective in any period of Turkish political-intellectual life and has hardly found a place for itself in Turkish literature. However, with emergence of the journals of Kara and Efendisiz, a periodical publishing activity centered on anarchist ideology started in the second half of the 1980s. These journals analyzed the political, social and economic issues with an anarchist perspective, as well as presenting the anarchist movement in the light of concepts, people and events. Many national and international issues have been discussed by the authors of the journal. The aim of this article is to examine the literary accumulation left by Kara and Efendisiz journals, to make a detailed analysis of the published contents and to determine what kind of contributions the journals have to anarchist thought in Turkey. The scope of this study, which we handled with thematic content analysis method, was determined as articles, translated works and illustrations in the journals Kara and Efendisiz. In this study, for the first time, the intellectual accumulation of the first anarchist journals in Turkey has been examined in detail. The findings of the study serve as a guide for researchers working on anarchism and anarchist publishing activities in Turkey.

Keywords: *Kara Magazine, Efendisiz Magazine, Anarchism, Anarchist Thought, Anarchism in Turkey.*

GİRİŞ

“İdeolojiler Çağı” olarak adlandırabileceğimiz 19. yüzyılın bir ürünü olan anarşizm, modern bir düşünce sistemidir. 19. yüzyılda meydana gelen vahşi kapitalizm uygulamalarına, eşit ve adil olmayan ücret dağılımına ve tahakkümcü devlet-sermaye ortaklığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal zeminde radikal bir dönüşümü hedefleyen anarşizm hem bireysel hem de toplumsal olarak özgürleşme düsturuyla hareket etmekte, asimetrik yaklaşımların yarattığı olumsuz koşulları kökünden ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Özelde devlet aygıtının, genelde tüm otorite biçimlerinin lağvedilmesini arzulayan anarşist düşünce, özgürlükçü düşüncelerin en saf ve radikal biçimini savunur. Günlük yaşamda düzensizlik ve kaos gibi pejoratif kullanımlarıyla sıklıkla karşılaştığımız anarşizm olgusu, sanılanın aksine, karşılıklılık, hoşgörü ve toplumsal dayanışma ilkelerine dayanan bir düzenlilik fikrini arzular. Sonsuz sayıdaki bireysel farklılıkların aynı potada eriyebileceği özgür bir toplum yaratımı, anarşizmin insan doğasına ilişkin pozitif bakış açısı üzerine inşa edilir.

Modern bir düşünce akımı olan anarşizm, çağdaşı olan diğer düşünce akımlarından birçok yönü ile etkilenmiştir. Anarşizm, özellikle, Fransız devriminden bu yana Avrupa toplumunun entelektüel hayatının yansıması olan liberalizm ve sosyalizmin harmonik ortalamasına denk düşmektedir. Daha açıkça ifade etmek gerekirse, anarşizmin iki yüz yıllık tarihi, liberal eğilimin yansıması olan “bireysel özerkliğe kişisel bağlılık” ve sosyalist eğilimin yansıması olan “toplumsal özgürlüğe

kolektivist bağlılık” olarak ifade edebileceğimiz iki farklı eğilimi bünyesinde barındırmaktadır (Bookchin, 2005). İşte bu temel farklılıktan dolayı, anarşizm, bireyci anarşizm (liberal eğilimli) ve toplumcu anarşizm(sosyalist eğilimli) olarak iki ana damara ayrılmaktadır.

Türkiye’de anarşizmin derli toplu bir hareket olarak ortaya çıkması, 1980 sonrası döneme rastlamaktadır. Bu döneme kadar, anarşizmin Türkiye’de var olduğuna dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. 19. yüzyıl Osmanlı aydınlarının Fransız kültürü ile etkileşimi, materyalist ve pozitivist fikirlerin ülkeye girişine neden olmasına rağmen, anarşizm, ciddi bir taraftar bulamamış, çoğunlukla olumsuz eleştirilerin hedefi olmuştur. Ancak bu durum, anarşist yönelimin asla bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim Osmanlı döneminin son yılları itibariyle, tercüme veya telif bazı eserlerin bulunduğu, belli başlı kişilerin anarşizmden etkilendiği ve en azından söylem düzeyinde bir anarşizm olumlaması yapıldığı görülmektedir.

Cumhuriyet’in ilanı ile başlayan yeni dönem, anarşizme yönelik ilgisizliğin devamı niteliğindedir. Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran kadroların Fransız Devrimi’nden etkilenmesi ve devletçi düşünce geleneğine sıkı sıkıya bağlı olması, doğal olarak, anarşizm gibi anti-otoriter bir düşünce geleneğinin Türkiye’deki gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer yandan, aydınlanmacı fikirlerin Osmanlı İmparatorluğu’na geç girmesi ve Batı’da ortaya çıkan sanayileşme adımlarının gecikmeli olarak uygulanmaya başlaması, kapitalizme ve devlet merkezli oluşumlara bir anti-tez olarak filizlenen anarşizmin, hem düşünsel hem de edimsel olarak Türkiye’de karşılık bulamamasına yol açmıştır. Bu nedenle, 1980 sonrası döneme kadar anarşizme dair çok az sayıda çalışma bulunmaktadır ve bunların neredeyse hepsi, tercüme eser niteliğindedir (Soydan, 2014). 1960’lı yıllarda artan öğrenci hareketlerinin ve belli başlı sol eğilimli oluşumların varlığına rağmen, anarşizan bir yönelme hiçbir zaman var olmamıştır. 1980 darbesi ile Türk soluna mensup insanların hayal kırıklığına uğraması, birkaç yıl içinde, anarşizmin bir alternatif olarak görülmesine ve değerlendirilmesine yol açacaktır. Buradaki hayal kırıklığının temel sebebi, 70’li yıllardaki yoğun sosyalist faaliyetlerin nihayete ulaşamaması Marsist-sosyalist bir devrim ile sonuçlanmamasıdır. Bir hayal kırıklığının yaşandığını, Kara ve Efendisiz dergilerinin kurucularının eski sosyalistlerden oluşmasından çıkarsamak mümkündür. Marksist sosyalizmin sol düşünce içindeki alternatifi olan anarşizm, Kara ve Efendisiz dergileri ile birlikte, en azından teorik düzeyde ilgi görmeye başlamıştır.

Bu çalışma temel olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kara ve Efendisiz dergilerinin ortaya çıkış süreçleri, kurucuları ve niceliksel özellikleri ile ilgili bilgi verilmektedir. Ayrıca, Anarşist yayıncılık faaliyetlerini irdeleyen çok az çalışma olması ve dergilerin kurucu isimlerinin hayatta olmaması nedeniyle, kaynak kısıtlılığının olduğunu ifade etmek gerekir. İkinci bölümde ise Kara ve Efendisiz dergilerinin ürettiği içeriklerin niteliksel bir çözümlenmesine ayrılmıştır. Makale, Kara-Efendisiz geleneğinin ortaya koyduğu yazınsal birikimi derinlemesine incelemeyi ve dergi içeriklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Temalaştırma

yoluyla dergi perspektifini aktardığımız bu makale, betimsel monografik bir çalışmadır. Dergi sayfalarına serbest bir şekilde aktarılan makale ve yazılar, belli başlı alt bölümler şeklinde sistematize edilmiştir. Bu yapılırken Kara ve Efendisiz dergileri birlikte değerlendirilmiştir. Bunun nedeni ise, aralarındaki ufak tefek farklılıklara rağmen, dergilerin bir devamlılığa sahip olmasıdır. Kara-Efendisiz çizgisi, aynı anarşist fraksiyonu temsil etmektedir.

Ezcümle bu makale, Kara-Efendisiz geleneğinin Türkiye’deki anarşist yazına ne tür bir katkı sağladığını araştırmakta ve bu alandaki sınırlı çalışmaların bıraktığı boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Makaledeki bulgular, Türkiye’deki anarşist yayıncılık faaliyetlerinin başlangıç merhalesini anlamlandırma açısından önemli bir işlev görmektedir.

Anarşizmin Sıfır Noktası: Kara ve Efendisiz Dergileri

1986 yılında yayımlanmaya başlayan *Kara* dergisi, Türkiye’deki anarşist hareketin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Aylık olarak çıkarılması planlanan *Kara* dergisi, Ekim 1986 ile Kasım 1987 tarihleri arasında, neredeyse kesintisiz bir şekilde 12 sayı olarak yayımlanmıştır. Diğer yandan, *Kara* dergisi çevresine mensup bazı isimlerin aynı dönemde çıkardığı 2 sayılı *Kara Sanat* isimli bir dergi çalışması da bulunmaktadır.

Derginin şekli özelliklerine bakıldığında hem isim hem de renk olarak siyahı kullandığını görüyoruz. 19. yüzyılın son yıllarında anarşistler, aidiyet simgesi olma işlevi gören renkli bayraklara karşı bir tepki olarak kendisini siyah rengi ile sembolize etmeye başladı. Bu nedenle, geçmişteki anarşist eylemlerde kullanılan siyah renginin dergiye ilham verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Diğer yandan, 1980 sonrası yavaş yavaş oluşmaya başlayan dergi çevresinin geçmişine bakıldığında, 1970’lerin siyasi ikliminin ve 1980 askeri darbesinin izlerini kolaylıkla görebiliriz. Otoriter Marksist fikirlerin etkisinde olan sol grupların devrim parolasıyla oluşturdukları muhalif toplumsal hareketlerin 1980 darbesi ile tek gecede bastırılması, Marksist sol geleneğe kendini adanmış insanların ciddi bir hayal kırıklığına uğramasına sebep oldu (Soydan, 2014). Oluşan bu hayal kırıklığının etkisiyle otoriter sol pratikleri eleştirmeye başlayan, sol geleneğin farklı fraksiyonlarından gelen bir grup insan, *Kara* dergisinin ortaya çıkacağı belli bir oluşum sürecini başlattı. Belli başlı toplantılarla başlayan ve 1984’te kurulan *Sokak Yayınları* ile devam eden bu oluşum sürecini, dergi sahibi ve yazı işleri müdürü olan Ahmet Kurt, şu şekilde aktarmıştır (Kurt, 2011):

“12 Eylül darbesinin hemen ertesinde çeşitli politik vesilelerle tanışan ve Marksizmin kıyısına varmış 9 kişiydik. Orada burada karşılaşip yaptığımız sohbetleri 1982 yılında düzenli bir hale getirip haftalık toplantılar, okumalar, tartışmalar yapmaya başladık. 1984 yılında Sokak yayınlarını kurduk, Sorel’in Marksizme eleştirel yaklaşımlar, Orwell’in Aslan ve Unicorn adlı kitaplarını bastık. Herkesin yabancı bir dil bilmesi şansımızdı; Karl Korsch, Otto Rühle, Andre Gorz

derken Bakunin ve Kropotkine rastladık. İlk kaynağımız Boğaziçi Üniversitesinin kütüphanesiydi. 1936 İspanya devrimiyle karşılaştığımızda rengimiz belli olmuştu. Kendimizi anarşist olarak adlandırmaya başlamıştık. Ankara'dan 3 arkadaş geldi ve sayımız arttı, tartışmalar renklendi. Victor Serge, Paul Avrich ve Kronstadt'ı keşfettik. Ida Mett'in Kronstadt 1921 isimli kitabını Ümit Altuğ'un kitap kadar etkileyici önsözüyle bastık. İspanya ile ilgili kitap basmaya niyetlenmiştik ki, dergi çıkaralım dedik. Bir zaman, kim okuyacak, kimin için çıkarıyoruz, çoğalmak, manipülasyon, dergicilik üzerinden politika tartışmaları yaptık ve dergiyi imzasız yazılarla bir grup dergisi olarak çıkardık.”

Derginin bir diğer özelliği, Ahmet Kurt'un aktardığı gibi, yazıların müstear isimler ile yazılmasıdır. İlk sayıdaki yazıların tamamı isimsizken sonraki sayılarda çıkan yazıların neredeyse hepsi, Osman Konur, Melih Tezgör, İhsan Ülgen, Suat Alaca, Gaffar Çapanoğlu, Ali Kürek ve Oğuz Han gibi müstear isimlerle yayımlanmıştır. 1980'li yılların politik ortamının yarattığı kaygı, dergiye mensup yazar grubunun bu şekilde bir davranış sergilemesini anlaşılabilir kılmaktadır.

Anarşist bir dergi olmasına rağmen “anarşizm” veya “anarşist” kelimelerinin hiç kullanılmaması, derginin dikkat çeken bir diğer özelliğidir. Darbe yönetiminin tamamen olumsuz bir anlam yükleyerek anarşi kelimesini kullanması ve halka bu olumsuz perspektifin nüfuz etmesi, “anarşi” kelimesinden kaçınılmasına yol açtı. Bu nedenle *Kara* çevresi, “liberter” kelimesini ikame olarak kullanma yoluna gitti. Böylece hem halkın ve hükümetin tepkisi önlenmiş hem de derginin yasal görünümü korunmuş oldu (Kurt, 2011).

Dergi niteliksel bağlamda incelendiğinde, renkli bir içeriğe, geniş bir konu yelpazesine ve mizahi nitelikte birçok yazı ve karikatüre sahip olduğu görülmektedir. Ancak her şeyden önce *Kara* dergisi, anarşizme dair çıkarılan ilk dergi olması sebebiyle hem klasik anarşizmin hem de çağdaş anarşizmin tanıtılmasına ön ayak oldu. Anarşizm geleneğinin tanıtılmasının yanı sıra hem ulusal hem de evrensel meseleler anarşist perspektiften değerlendirilmiş, güncel politikaya dair ciddi sayıda değerlendirme yazıları yazılmıştır. Diğer bir anlatımla dergi hem yazarları hem de okuyucuları açısından, anarşizmi öğrenme kolektifi gibi bir işlev görmüş ve aynı zamanda güncel meselelerin anarşist bir okumasının yapıldığı orijinal bir platform olmuştur.

Kara dergisinin orijinalliğinin ve bir milat olarak değerlendirilmesinin arkasında yatan diğer faktörler ise, eşcinsel haklarını savunması, ekolojik sorunları gündeme getirmesi, savaş karşıtı bir hareketi ve vicdani retçiliği desteklemesidir. Dergiye son dönemlerinde katılan ve Türkiye'deki ilk vicdani retçi olarak bilinen Tayfun Gönül, bu konularda *Kara* dergisinin bir ilk olduğunu belirtmektedir (Soydan, 2014).

Kara dergisinin dağılması ve kapanması ise dergi içi düşünce farklılıkları sebebiyle olmuştur. “Kültürel veya yaşam tarzı eksenli bir anarşizme mi odaklanılmalıydı yoksa politik anarşizm ile mi yola devam edilmeliydi?” tartışması,

Kara dergisinin dağılmasına neden oldu (Soydan, 2014). Politik anarşizm ile devam etmeyi düşünen ve reel-politiği etkilemeyi hedefleyen grup, *Efendisiz* dergisi ile yoluna devam etti.

Kara geleneğinin bir devamı niteliğinde olan *Efendisiz* dergisi, Kasım 1988 tarihi itibariyle ilk sayısını yayımlamıştır. Ekim 1989 tarihinde yayımlanan son sayı ile yayın hayatına son veren dergi, toplam altı sayı sürmüştür.

Efendisiz dergisi, *Kara* dergisindeki fikir ayrılıklarının sonucu olarak ortaya çıktı. Ancak bu durum, iki derginin birçok konuda benzerlik gösterdiği gerçeğini değiştirmemektedir. Gerçekten de, *Kara*’ya son döneminde katılan Dilaver Demirağ’ın Soydan ile söyleşisinde (2014) ifade ettiği gibi, *Efendisiz* dergisi, *Kara*’ya sonradan katılanların etkili olduğu bir dergiydi. Ayrıca, *Efendisiz* dergisinin yazarları da, *Kara*’da olduğu gibi, tamamı sol gelenekten gelen insanlardı (Soydan, 2014). Şunu da belirtmek gerekir ki, müstear isimlerle yazı yazma geleneği, *Efendisiz*’de de aynı şekilde devam etmiştir. Hatta genellikle, *Kara* dergisinde kullanılan isimlerin tercih edildiğini görmekteyiz. Bu bilgiler ışığında bakıldığında, *Efendisiz*, *Kara* ile güçlü bağları olan bir dergidir ve anarşizm geleneğinin devamı niteliğinde olan bir çalışmanın ürünüdür.

İki dergi arasındaki temel farklılıklar ise, *Efendisiz* dergisinin ilk sayısında açıkça ifade edilmektedir. Dergideki ilk yazı, *Kara*’nın başaramadığı bazı konuların eleştirisi bağlamında *Efendisiz*’in varlık sebebini açıklama girişimidir. *Kara* dergisinin 10. sayısında yayımlanan “*Kara Bildirge*” isimli yazıda, *Kara*’nın her şeyden önce “politik” bir dergi olduğu ifade edilmektedir. Ancak *Efendisiz* dergisi, *Kara*’nın bu misyonu yerine getiremediğini ve başarısız olduğunu ifade etmekte, Türkiye’ye özgü bir mücadele tarzı geliştirme hususunda zayıf kaldığını ve reel-politiğe yeterince önem vermediğini belirtmektedir (Niçin *Efendisiz*?, 1988). Bu eksikliği gidermek için yola çıkan *Efendisiz* ekibi, kendisini öncelikle politik bir dergi olarak tanıtmaktadır. *Kara* belli başlı hiciv içerikli yazılara sahipken, *Efendisiz*, daha ciddi bir tavır takınmıştır. Dergideki küçük puntolarla yazılan sayısız politik ve teorik makale, hem içerik hem de şekil açısından, belli bir ciddiyetin ve farklılığın oluştuğunun delilidir. Özetle *Efendisiz*, Türkiye’ye uygun bir anarşist mücadele tarzının nasıl olacağına dair belli bir arayış içinde olan politik bir dergidir.

Efendisiz dergisinin kapanması da, *Kara*’da olduğu gibi, bazı fikir ayrılıklarının sonucudur. Derginin bazı üyelerinin liberter bir parti kurulmasını istemesi, derginin ikiye bölünmesine ve dağılmasına sebep oldu (Soydan, 2014). Anarşizm, her ne kadar siyasi bir hareket olsa da, siyasi parti kurma fikri, anarşizmin ruhuna aykırı bir fikirdi ve derginin bu sebeple dağılması anlaşılabilir bir durumdu. Nihai olarak *Efendisiz* dergisi, kısa süren yayın hayatında anarşizm geleneğini devam ettirmiş ve Türkiyeli bir anarşizm oluşturulmasına ilişkin önemli bir çaba göstermiştir.

DERGİLERİN ELE ALDIĞI TEMEL KONULAR

Kavramlar, Kişiler ve Olaylar Işığında Anarşizm Anlatısı

Kara ve Efendisiz dergileri, anarşizmi tanıtmaya misyonunu kendilerine yüklemişlerdir. Türkiye’deki anarşist yazın geleneğinin öncüleri olan bu dergiler, her şeyden önce, anarşizmin düşünsel ve tarihsel altyapısını okuyucularına aktarmayı amaçlamıştır. Türk siyaset literatürü için tamamen yeni olan anarşist düşünce ve hareket tarzı, kavramlar, kişiler ve olaylar ekseninde her iki dergide de aktarılmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken, genel olarak, farklı ideolojik yaklaşımları yanlışlama ve çürütme yolu izlenmiş olmasına rağmen, doğrudan anarşist teori ve hareketleri ele alan yazıların sayısı da azımsanmayacak kadar fazladır. Diğer yandan, bu yazıların anarşizmi tanıtmaya dışında farklı bir misyonu daha bulunmaktadır. Bu misyon, anarşist düşünce ve hareketin tarihine yönelik yanlış tespitleri ve yaklaşımları çürütmek ve onun dünya siyasi tarihindeki devrimci faaliyetlerini “içeriden” bir gözle değerlendirmektir. Gerçekten de anarşizm, Türkiye’de pek bilinmeyen veya belli çevreler tarafından yanlış anlaşılabilen bir fikirler yumağı olagelmıştır. Anarşizm, anarşi veya anarşist gibi kavramlar, hem resmi söylemin aşığılayıcı kullanımı hem de bazı sol kesimlerin sübjektif değerlendirmeleri nedeniyle, toplumsal bellekte kötü bir şöhret edinmiştir. Daha ilk sayısında bu duruma dikkat çeken Efendisiz dergisi, “biraz da biz kendimizi anlatalım” düsturuyla hareket ettiklerini açıkça dile getirmiştir (Kazın Ayağı, 1988). Anarşist kavramlar kümesini pejoratif bir biçimde kullanan belli başlı Marksist dergilere karşı, Kara dergisinde kaleme alınan bazı yazılar da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Örneğin Kara yazarlarından Suat Alaca, döneminin Çözüm adlı Marksist bir dergisinde, anarşizmi bireysel şiddet eylemlerinden ibaret gören bazı yaklaşımları alaycı ve ağır bir üslupla eleştirmiştir (Alaca, 1987b). Suat Alaca’nın bir başka cevap niteliğindeki yazısı ise, dönemin bir başka Marksist dergisi olan Zemin’de yazılan yazılara yöneliktir. “I. Enternasyonal’de otoriter olmayan ne varsa Marksistlerden geldi” gibi açıklamaları alıntılan yazar, tek taraflı tarih okuma yanlışlığının, tarihsel gerçeklikleri tersyüz ettiğini dile getirmiş ve anarşistlerin devrimci hareketler içindeki yerinin yok sayılmaya çalışıldığını ifade etmiştir (Alaca, 1986). Kısacası, bu tarz sübjektif yaklaşımların 1980’ler gibi çok yakın bir tarihte bile dile getiriyor olması nedeniyle Kara ve Efendisiz dergileri, “anarşist geleneği tanıtmamanın” yanında, onun bu tür dikkatsizce kullanımlardan ve karalamalardan arındırılmasına da katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

Bu çabayı ilk olarak, anarşist terminolojinin yoğun bir şekilde kullanılmasından ve yer yer bunların açıklanmasından çıkarsamaktayız. Özellikle özgürlük kavramı, anarşizmin anlam dizgesinin en temel ögesi olması nedeniyle, dergi çevresinin sıkça başvurduğu bir dayanak noktası oluşturmuştur. Dergi yazarları tarafından çokça vurgulanan bu kavram, hem liberal/sosyalist özgürlük tanımlamalarından farklılaşma hususunda ideolojik bir ayrıç olmuş, hem de anarşist paradigmaya içkin olan en temel değer ne olduğuna dair okuyucuları bilgilendirmeye yaramıştır. Hatta bir yazıda, anarşist özgürlük kavramı, doğalcı, bireyci ve toplumcu yaklaşım olarak şematik bir çerçeve içinde değerlendirilmiş, Kara ve Efendisiz geleneğinin toplumcu görüşlerden yana bir tavır aldığı

belirtilmiştir. Onlara göre özgürlük atılımı ile etkin toplumsal güç, birbirinden koparılamaz gerçekliklerdir. Yani anarşist özgürlük, mutlak bir erksizlik durumu değildir; toplumsal erkin eşit bir şekilde dağıldığı bir toplum durumuna işaret etmektedir (Çelebi, 1988).

Özgürlüğün mutlak bir erksizlik olmadığı düşüncesini benimseyen Kara ve Efendisiz çevresi, ikinci olarak, özgürlüğün karşısında konumlanan “tahakküm” kavramını da çokça kullanmıştır. Toplumsal özgürlüğü tehdit eden mikro ve makro oluşumların toplumsal gruplar ile kurduğu eşitsiz ilişkiden, yani genellikle devlet ve ona bağlı kurumların fiziksel ve kuramsal egemenliğinden bahsederken, genel bir isim olarak “tahakküm” kelimesi tercih edilmiştir. Ayrıca erk ve tahakküm kavramlarının birbirleri ile karıştırılmamasına ilişkin bir hassasiyet geliştirmiştir. Çünkü genel olarak erk kavramı, erkin özel bir biçimi olan “politik erk” ile özdeşleştirilmiş ve “yapabilme hali”ne gönderme yapan yönü ikincil bir konuma indirgenmiştir. Yani bir anlamda tahakküm ile erkin, benzer çağrışımlara sahip olduğu kabul edilmiştir. Bu kavram karmaşasının farkında olan dergi çevresi, erk, tahakküm ve otorite olgularının kavramsal sınırlarını belirlemek ve özgürlük-erklilik ilişkisinin ne denli doğru orantılı olduğunu açıklamak amacıyla yazılmış çeviri bir yazıyı dergi sayfalarına taşımıştır.

Özgürlük konusunda toplumcu görüşleri benimseyen dergi çevresi, ortaya koyulacak özgürlük mücadelesinin de toplumsal ve örgütlü bir nitelikte olması gerektiğine inanmaktadır. Hem Efendisiz hem de Kara dergisindeki genel tavrı dikkate aldığımızda, kendiliğinden gelişen toplumsal mücadele pratiklerini destekledikleri ve özgürlük mücadelesinin toplumsal olmayan yöntemlerini bir “mücadele aracı” olarak görmedikleri aşikârdır. Ancak Kara ve Efendisiz dergilerinin bireyci olduğunu iddia eden bazı yazılar da bulunmaktadır. Örneğin Öztan ve Kartal (2014), Kara dergisinde bulunan karikatürler ve mizahi illüstrasyonları baz alarak, derginin okuyucu kitlesini artırma çabası güttüğünü ve bu nedenle bireyci bir çizgide ele alınabileceğini dile getirmişlerdir. Biz bu görüşe katılmıyoruz. Anarşizmin son kertede “birey odaklı” bir düşünce sistemi olması nedeniyle, onun bireysel özgürlüğü hedeflemesi ve toplumun bireyi yok eden tahakkümcü yönüne karşı çıkması gayet doğaldır. Ancak toplumcu ve bireyci anarşizm arasındaki önemli farklılıklardan biri, özgürlüğün hangi yol ile kazanılacağı ile ilgilidir. Örneğin Stirner (2016); bireyin “ego”sunu merkeze alan bir yaklaşımla, dışsal olan her şeyden arınma stratejisi olarak bir özgürleşme mücadelesine girişilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bakunin (2016) ise bireyin sınırsız özgürlüğünün, yalnızca toplumun diğer üyelerinin özgürlüğünün güvence altına alınması ile gerçekleşebileceğini belirtmiştir ve özgürleşmenin gerçekleşmesi hususunda ekonomik ve sosyal eşitliği bir ön koşul olarak görmüştür. Klasik anarşist yazarların bireysel özgürlüğe ulaşma konusundaki bu farklı stratejilerini göz önünde bulundurduğumuzda, Kara dergisinin sahip olduğu içerik zenginliği ve tahakkümcü anlayışa yönelik alaycı üslubu, onun toplumsal mücadeleyi reddettiğine yönelik bir çıkarımda bulunmamıza imkan vermemektedir. Nitekim Kara dergisinin 10.

sayısında yayımlanan “Kara Bildirge” başlıklı yazıda, Kara’nın bireyci anarşizmi benimsediğine ve toplumsal mücadelenin örgütlülüğünü reddettiğine dair eleştirilere verdiği şu cevap, gözlemlerimizin Kara yazarlarının görüşleri ile bağdaştığını açıkça göstermektedir (Kara Bildirge,1987):

“Öncelikle şunun açıklığa kavuşturulması gerekir; Liberter düşünce içinde örgütlülüğü reddedenler vardır. Ancak KARA liberter düşüncenin bütün çeşitliliğine sahip değildir. O kendisini var eden insanların çeşitliliğine sahiptir. Evet, KARA bireyi önemser, onun ‘toplumsallık’ adına yok edilmesine karşı çıkar. O’na göre yeni oluşturabilecek ve toplumsal dönüşümü yapacak olan ‘var olan bireylerdir’, soyut sınıflamalar içinde eritilmiş ve yok edilmiş şeyler değil. Bu nedenle de kendiliğindenlik kavramından ve kendiliğinden hareketlerden otoriter düşüncelerin anladığını anlamaz. Ve kendiliğindenliğe güdüsel bir anlam vermez. Kendiliğinden hareketler, onları yaratan bireylerin doğrudan etkinliklerinin ortak ifadesinden doğar... Kara kendiliğindenliğe böyle bakar; yaşam alanlarını genişletmeye ve özgürlüğe yönelik istemleri olan bütün bu etkinlikleri destekler. Yaşamın kısmi alanlarından doğan, öğrencilik, ücretlilik, kadınlık vb. bu hareket ve kesimlere adem-i merkeziyetçi, doğrudan demokratik, bürokratları ve profesyonelleri olmayan, temsil sistemine dayanmayan, otonom birimlerden oluşan yatay örgütlenmeler ve federatif tarzlar önerir...”

Gerçekten de Kara dergisinin toplumcu niteliği, önerdiği örgütlenme tarzında açıkça kendini gösterir. Hem Kara hem de Efendisiz sayfalarında yer alan bazı çeviri yazılarda da bunun izlerini görmemiz mümkündür. Örneğin, Kara dergisinin 4. sayısında yayımlanan “Tarihte Federalizm” (Montreuil-Rosny, 1987) ve Efendisiz’in 6. sayısında yayımlanan “Desantralizm” (Woodcock, 1989) başlıklı yazılar, dergilerin toplumcu anarşizm pratiklerine ilişkin olumlu tavrına kanıt oluşturması bakımından anlamlıdır.

Kara ve Efendisiz dergilerindeki önemli anlatım yöntemlerinden biri de, geçmiş anarşist düşünürlerin fikirlerini alıntılama ve onların yazılarını dergi sayfalarına taşımaktır. Hem 19. yüzyıl hem de 20. yüzyıl anarşist düşünürlerinden yapılan çeviri ve alıntılar, anarşizmi tanıtmaya ve öğretmeye açısından önemli bir yöntem olarak benimsenmiştir. Ancak bu yapılırken, anarşist düşünürlerin tümünü kapsayan bir yaklaşım geliştirilmemiş, yalnızca toplumcu görüşleri ağır basan anarşist düşünürlerle dergi sayfalarında yer verilmiştir. Yazılarına atıf yapılan ve dergide yer verilen düşünürlerin başında, Mihail Bakunin, Pierre-Joseph Proudhon, Pyotr Kropotkin ve Murray Bookchin gibi toplumcu görüşleri benimseyen yazarlar gelmektedir. Hatta Kara dergisinde “Liberter Düşüncenin Üç Sacayağı” isimli bir yazı dizisi bulunmakta, “sacayağı” olarak ise Bakunin, Proudhon ve Kropotkin gösterilmektedir.

Kara ve Efendisiz yazarları, anarşist düşünürlerin yanı sıra, dünya çapında olagelmış birçok anarşist hareketi ve bu hareketlerin simge isimlerini de dergi kapsamında ele almıştır. Anarşizmin bir düşünceler kümesi olmaktan ziyade, bir eylemler kümesi olarak algılanması gerektiğini vurgulayan dergi yazarları, anarşist

hareketin tarihini kesitler halinde okuyucuyla paylaşmıştır. Hem 19. yüzyıl hem de 20. yüzyıldaki anarşist hareketleri ele alan dergi çevresi, kişiler ve olaylar ışığında anarşist hareketin tarihini Türk toplumuna doğru bir biçimde aktarmaya çalışmıştır. Bunu yaparken, devrim süreçlerinde anarşistlerin nasıl bir tavır geliştirdiklerini, toplumsal devrim pratiklerinde ne tür sorunlarla karşılaştıklarını kabataslak aktarmışlardır. Ayrıca bu yazılar, hem resmi hem de Marksist tarih tezlerine karşı anarşist tarihin hakkını teslim etme çabası olarak da değerlendirilebilir. Kısacası, Kara ve Efendisiz dergilerinin anarşizm anlatısında önemli bir yer tutan anarşist hareketler, Batıda gelişip serpiyen bu kendine özgü hareketin tarihsel serüvenini “otoriter olmayan” bir yaklaşımla ortaya koymak açısından değerlidir.

Her ne kadar bu dergiler serbest bir aktarım tarzı benimsemiş olsa da, hangi anarşist hareketlerin dergi sayfalarında daha çok yer aldığı çıkarılmak, en azından, dergi yazarlarının önem sırasını takip etmemizi sağlayacaktır. Buradan hareket edildiğinde, derginin en çok üzerinde durduğu ve gerçekten de anarşist hareketler içerisinde en çok ses getiren devrim pratiği, İspanya İç Savaşı ve bu savaşta kendini gösteren CNT(Confederación Nacional Del Trabajo) ve FAÍ(Federación Anarquista Ibérica) isimli anarko-sendikalist örgütlerin faaliyetleridir. Otoriteye karşı en önemli toplumsal mücadele örneklerinden birini sergileyen İspanyol anarşistler, Kara ve Efendisiz dergilerinde sıkça hatırlanmaktadır. Örneğin Kara dergisinin ilk sayısında yayımlanan “Bilinmeyen Devrim: İspanya İç Savaşı” başlıklı makalede, İspanya’da verilen mücadelenin değerine atıfta bulunulmuştur (Bilinmeyen Devrim...,1986).

Anarşist tarihin bir diğer önemli devrimci hareketlerinden bir olan Ukrayna Toplumsal Hareketi, bir diğer adıyla Makhnovist Hareket, dergi çevresinin anarşist hareketi tanıtmaya amacıyla yer yer bahsettiği devrimci mücadelelerden biridir. Bu hareketin ele alınmasının temel sebebi, devrimci unsurların sınıfsal niteliğinin anarşist yaklaşımlarla tutarlılığıdır. O zamana kadar olagelmış tüm devrimlerde işçi sınıfı başat konumunu korurken, Makhnovist hareket, köylü kitlelerin kendiliğinden çabasının bir ürünü olmuş ve işçileri de kucaklayan köylü temelli bir mücadele ortaya koymuştur. Dezavantajlı tüm kesimlerin devrimci mücadelede omuz omuza mücadele etmesi gerektiğine ilişkin yaklaşımlar, anarşist devrim kuramlarının kendine özgü niteliklerinden biridir. Bu açıdan bakıldığında Makhnovist Hareket, otoriter unsurlara karşı kendiliğinden ortaya çıkan ve geniş toplumsal kesimlerin ortaklaşa çabalarının bir ürünü olan, tümüyle anarşist bir harekettir. Makhnovist devrim sonucu Ukrayna’da ortaya çıkan köylülüğe dayalı komünal örgütlenme tarzı da, dergi yazarlarının önemle üzerinde durduğu bir mesele olmuştur. Kara dergisinin 3. sayısında yayımlanan “Ukrayna Toplumsal Hareketi” başlıklı makalede, kendine has bir yapısı olan Makhnovist köylü komünlerinden övgüyle söz edilmektedir (Tayyar & Merdol, 1986).

Kara ve Efendisiz dergilerinin anarşizm anlatısında önemli bir yer tutan olaylardan birisi de 1 Mayıs 1886 yılında meydana gelen ve beş anarşistin idamı ile sonuçlanan Haymarket Olayı’dır. Tüm dünyada “İşçi ve Emekçiler Günü” olarak kutlanan bu olayın hem dünyada hem de Türkiye’de, otoriter zihniyetin

içselleştirdiği bir anma törenine dönüşmesi, dergi yazarlarının tepkisini çekmiş ve bu özgürlükçü hareketin gerçek niteliğini aktarmaya çalışmışlardır.

Devrimci olayların ve hareketlerin oluşumunda etkili olan anarşist kişi ve grupların etkinliğini ortaya koymak açısından Kara ve Efendisiz dergileri, aynı “1 Mayıs” gibi, 1917 yılında meydana gelen Rus Devrimi’nden de yazılarında çokça bahsetmiştir. Dergilerin bu devrimci harekete atıfta bulunmasının temel sebebi, Marksist grupların anarşistleri devrimci süreçten dışlaması ve tamamen otoriter bir rejim kurmasıdır. Özellikle Türkiye’deki Marksist sosyalistlerin tarih bilincinin zayıf olduğuna ilişkin belli başlı göndermelerde bulunan yazarlar, Marksist-Leninist yaklaşımların özgürlükçü olmadığını kanıtlamak ve anarşistlerin özgürlükçü pratiklerini okurlarla paylaşmak amacıyla, yazılarında bu tarz meselelere yer vermişlerdir. Hatta Kara dergisinin 12. sayısında bu meseleyi ele alan “Ekim Devriminde Anarşistler” başlıklı çeviri bir yazı bulunmaktadır.

Ayrıca Kara dergisinde yer verilen oldukça dikkat çekici bir toplumsal mücadele de bulunmaktadır. Diğerlerinin aksine, bu mücadelenin menşei Anadolu coğrafyasıdır. Tarihte bu mücadele, 1200’lü yıllarda Anadolu Selçuklu Devleti’ne karşı Baba İlyas’ın düşünsel önderliği ekseninde gelişen Babai Ayaklanması olarak bilinmektedir. Merkezi yönetime karşı Anadolu’daki Müslüman Türklerin ortaya koyduğu hatırı sayılır mücadelelerden biri olan bu ayaklanma, Kara dergisinin sayfalarına da taşınmıştır. Derginin 6. sayısında yayımlanan Hatice Ertan imzalı “Anadolu’da Bir İsyân: Babai Ayaklanması” başlıklı yazıda ele alınan bu konu, yerli bir anarşizm anlatısına dayanak noktası oluşturması bakımından anlamlıdır (Ertan, 1987a). Kanımca, yazarın temel olarak anlatmaya çalıştığı şey, Anadolu-Türk kültürünü etkilemiş olan İslam geleneğinin halka yansımaları yalnızca otoriter bir biçimde olmamış, daha özgürlükçü bir çizgiyi de bünyesinde barındırmıştır. Bu anlamda Anadolu’da gelişen kendine özgü İslam anlayışının barındırdığı özgürlükçü eğilimler, Kara dergisinin anarşizme yerli bir köken arayışına bir cevap oluşturabilmiştir.

Anarşizm-Politika İlişkisi

Anarşizm-politika ilişkisi, Kara-Efendisiz yayıncılık geleneğinde bahsi geçen özgün tartışmalardan biridir. Hâkim politik mantığı ve politikanın mevcut işleyiş biçimini reddetmesine rağmen anarşizmin politik meseleler ile son derece yakından ilgilenmesi, bir tür araç-amaç geriliminin doğmasına yol açmıştır. Bu gerilimin temel sebebi ise, anarşist düşüncenin güçlü bir ahlakiliğe sahip olması ve politik ilişkilerin moral değerleri dışlayan yöntemlerle sürdürülmesidir. Nihai olarak ahlak-politika dikotomisi ekseninde cereyan eden politik-apolitik tartışmaları, Efendisiz dergisinin öncelikli meselelerinden biri olmuştur.

Meselenin etraflıca ele alınmasının temel sebebi, anarşist hareketi bu tartışmanın dışında konumlandırma ihtiyacıdır. Anarşizm-politika ilişkisinin egemen politik kavrayışın paradigmatlarıyla değerlendirilmesi, anarşizmin yanlış anlaşılmasına yol açmaktadır. Egemen siyasal literatürde “devleti/iktidarı ele

geçirme veya elde tutma sanatı” olarak yaygın bir tanımı olan “politika” kavramı, saf politika eylemini ve “politik erk” istemini çağrıştırmaları nedeniyle, anarşistler tarafından kesinlikle reddedilmektedir. Efendisiz dergisinin 5. sayısında yayımlanan Hulki Çelebi imzalı “Tanrı Janus’un İki Yüzlülüğü” başlıklı yazı, bu reddiyenin muhtevasını bize göstermektedir. Öncelikle Çelebi, anarşizmin mutlak bir erksizlik istemiyle hareket etmediğine, sadece “erk”in politik biçimine karşı çıktığına işaret etmektedir. “Erk”in politik biçimi, yazara göre, rekabet, çıkar çatışması, hiyerarşi içinde yükselme güdüsü, biz/onlar çelişğine dayalı ayrıştırıcı yaklaşımlar vb. gibi mevcut siyasal kültürün mikro-politik ilişkilerine dayalı bir dizi unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Ancak anarşizmin böylesi bir anlayışa karşı olması, onun “apolitik” ya da “politik” bir ideoloji olduğu çıkarsamasına yol açmaz. Çünkü yazara göre “politize-depolitize üzerine kurulan suni bir dikotomi” anarşist düşüncüyü izah etmeye ilişkin kısır bir yaklaşımdır (Çelebi, 1989c). İşte bu noktada yazar, “politik” olanın karşısına “toplumsal” olanı yerleştirerek, anarşizmin klasik çözümlemesine yönelmiş ve “politik erk”in panzehri olarak “toplumsal erk” kavramını tanımlamaya girişmiştir: “İçinde özerk politika ve ekonomi erkinin bulunmadığı, diğer bütün erk biçimlerinin az çok eşit bir etkiye sahip olduğu ve eşit olarak paylaşılan bütünsel bir düzenleme gücüdür” (Çelebi, 1989c). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi politika, toplumsal yapı içerisinde yüksek meziyetlerini kaybedecek ve toplumsal bütünün eşit parçalarından biri haline gelecektir. Ancak bu sistem, moral değerlerin yokluğunda arzulan ölçüde işlemeyecektir. Çünkü toplumsal gövde içindeki tüm erklerin eşitliğinin sağlanması, ancak yoğun bir ahlak duygusu ile mümkündür. Ahlak olgusu, toplumsal olanın politik olanı törpülemesi hususunda işlevsel bir öneme sahiptir. Bu nedenle, ahlak-politika geriliminde anarşizm, belli bir denge noktası aramaktadır. “Niçin Efendisiz?” başlıklı yazıda, “Anarşist hareket nedir?” sorusuna “Toplumsal gövde içinde politik olarak davranan ahlaki bir öznedir” şeklinde verilen cevap, bu dengenin nasıl sağlandığını önemli ölçüde göstermektedir (Niçin Efendisiz?, 1988). Sağlanan bu denge gerçek bir ahlak-politika uzlaşısına işaret etmemektedir. Ancak anarşizmi diğer düşünce akımlarından ayırt edilmesinde önemli bir ölçüttür. Kısacası Efendisiz çevresi, yalnızca egemen politika kavrayışına karşı çıkmaktadır. Ahlaki değerler ile bütünlüğe ve toplumsal erk içinde eritilmiş bir politika biçimi, anarşist düşünce açısından kabul edilebilir olan tek seçenektir.

Kara dergisi ise, bu meseleyi daha bireyci bir yaklaşım ile değerlendirme yoluna gitmiştir. Derginin 4. sayısında yayımlanan Zehra Akan imzalı “Diz Çökenler” başlıklı yazı, yerleşik politik kültürün yarattığı olumsuzluklara ve çelişkilere dikkat çekmektedir. Bireyin mevcut toplumsal süreçlere katılımının politik-apolitik karşıtlığı ile sınırlandırıldığına ifade eden yazar, hem eylem hem de eylemsizlik halinin mevcut siyasal yapının bize dayattığı dışsal bir zorunluluk olduğuna dikkat çekmektedir. (Akan, 1987).

Anarşist Harekette Devrim Kavramı ve Toplumsal Mücadele Süreci

Anarşist hareketin teorik ve tarihsel arka planının tanıtılması için ciddi bir çaba gösteren Kara ve Efendisiz dergileri, toplumsal devrim ve örgütlü mücadele

meselerine değinmeyi de ihmal etmemiştir. Ancak bu iki dergi arasında, meselenin ele alınışı ile ilgili belli başlı farklılıklar bulunmaktadır. Kara dergisi anarşist devrim kavramının kavramsal çerçevesini çizmek ve örgütlenme hususunda bazı cılız tavsiyeler vermek dışında ciddi bir tartışma yürütmemişken, Efendisiz dergisi, toplumsal örgütlenme meselesini sorunsallaştırmış ve belli başlı mücadele tarzları geliştirmiştir. Hatta Türkiye’de cereyan edebilecek muhtemel mücadele sürecinin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair belli başlı tavsiyeler bile vermektedir. Kısacası Efendisiz dergisi, Kara dergisini aşan bir yaklaşım geliştirmeyi başarmıştır. Bu açıdan bakıldığında, meselenin kronolojik bir sırayla ele alınması, yani önce anarşist devrim kavramının Kara dergisinde nasıl ele alındığını, sonrasında ise örgütlenme ve toplumsal mücadele meselesinin Efendisiz dergisinde nasıl tartışıldığını resmetmek uygun görünmektedir.

Anarşist düşünürlerin üzerinde uzlaşamadığı temel meselelerden biri, toplumsal devrimin nasıl biçimleneceği ve devrim sonrası siyasal boşluk ortamının toplumsal erk aracılığıyla nasıl doldurulacağı üzerinedir. Kara dergisinin 7. sayısındaki “Liberter Düşünce ve Harekette Devrim Kavramı Üzerine” başlıklı makalesinde Ali Kürek, anarşist hareketin bir devrimden beklentisinin iki açıdan tamamen ortak olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birincisine göre bir devrim, sonuçları itibariyle yöneten-yönetilen ve sömüren-sömürülen gibi asimetrik ilişki biçimlerini ertelemeksizin ortadan kaldırmalıdır. İkincisi ise geniş insan topluluklarının kendi yaratımı olan öz-örgütlenmeleri yoluyla başlattıkları “kendiliğinden hareket” düsturunu benimsemeleridir. “Devrimler yapılmaz, onlar olurlar” diyerek “kendiliğindenlik” olgusuna dikkat çeken Kürek, kavramı şu şekilde tanımlamıştır (Kürek, 1987): “Kendiliğindenlik, geniş insan topluluklarının doğrudan etkinlik içinde geliştirdikleri öz inisiyatiflerini, herhangi bir önceden örgütlenmiş düzenek ya da katılmış ilkeleri olan bir örgütten direktif almadan ani olarak, kendi öz örgütleri aracılığıyla dışa vurmalarıdır”. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki kendiliğindenliğe biçilen değer çoğunluğa dayalı bir meşruiyet zemini oluşturmak değildir. Temel arayış toplumsal çeşitliliği kucaklayan bir yaratıcılığın ve etkinliğin açığa çıkmasıdır. Nitekim bu nitelikte bir kendiliğindenliğin ortaya çıkmaması, zuhur edecek toplumsal devrimin “toplumsal olmayan” sonuçlar doğurmasına yol açacaktır. İşte bu noktada Kürek, devrimin sonuçları itibariyle başarılı olması için devrimci hareketin doğru bir şekilde planlanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Kitlelerde ortaya çıkan ani reaksiyonların devrim sonrası süreçte olumlu sonuçlar vermesi, yalnızca fiziksel bir çalışmaya değil, aynı zamanda zihinsel bir altyapının varlığına da bağlıdır. Bu nedenle, modern dünyanın “verili” insan profili, yani üretim-tüketim ilişkisini önceleyen homo-economicus, kökten bir değişim için temel alınamaz. Yani öncelikle politik iktidarı yok etmeyi hedeflemeyen devrimci bir kitle, sonuçları itibariyle devrim öncesi duruma mahkum olmaktan kurtulamayacaktır. Yeni bir insan tasarımı, devrimci hareketler için hayati bir önem taşımaktadır (Kürek, 1987).

Peki, devrime giden yolda anarşist bir toplumsal örgütlenme nasıl olmalı? Bu sorunun bütüncül bir cevabını Kara dergisi sayfalarında bulamıyoruz. Ancak

Efendisiz dergisi, anarşist literatürdeki örgütlenme tartışmalarını dikkate almış ve meseleyi dergi sayfalarına taşımıştır. Efendisiz dergisinin ilk sayısında Osman Konur müstear ismiyle yayımlanan “Toplumsal Örgütlenme Sorunu” başlıklı yazıda konuyla ilgili belli başlı tespitler ve tavsiyeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bir toplumsal örgütlenmenin gizli bir örgütlenme olmayacağıdır. Çünkü toplumsallık ile gizlilik birbirleriyle çelişen iki kavramdır. İkinci olarak toplumsal örgütlenmeler, mahalle temelli ve özerk olmalıdır. Çünkü mahalle, toplumsal çeşitliliği en geniş ölçüde kucaklayabilme potansiyeli olan yapıların başında gelmektedir. Üçüncüsü, dışsal bir etkiye karşı özerk olan toplumsal örgütlenmeler, aynı zamanda kendi içinde de adem-i merkezîyetçi ve doğrudan demokratik olmalıdır. Bir diğer önemli madde ise, örgüt içi ilişkilerin bürokratik olarak şekillenmemesidir. Örgüt görevlileri zorunlu olmayan bir rotasyon sistemini benimsemeli ve ücretleri üyelerin oy birliğine göre belirlenmelidir. Beşinci olarak ise anarşist toplumsal örgütlenmeler, politik iktidarı hedeflememeli ve hakim siyasi yapıya entegre olmuş parti, grup ve kişilerden uzak durmalıdır. Son olarak ise bu toplumsal örgütlenmeler, yalnızca maddi çıkarlar etrafında birleşmemeli, salt maddi kavramlara sarılmamalıdır. Çünkü yazara göre maddi bolluğun özgürlük ve eşitlik getireceğine ilişkin ön kabuller, tahakküm mantığının en geçerli aldatmacalarından biridir (Konur, 1988). Bu noktada yazar ahlaki bir yaklaşımın anarşist örgütlenmeler açısından gerekliliğinin altını çizmektedir. Yani yalnızca maddi çıkara dayalı dayanışma biçimlerinin anarşist toplumsal örgütlenme modelinde yeri yoktur. Nitekim yazar sendika veya dernek gibi çıkar birliğine dayalı homojen örgütlenme yapılarına alternatif olarak “mahalle temelli” bir örgütlenme modelini önermiştir. Buna göre mahalle gibi küçük ölçekli birimler “açık mekanlar” haline getirilecek ve böylece ayırım yapmaksızın toplumun değişik kesimlerinden insanlar, benzer sorunlar etrafında bir araya gelebilecektir (Konur, 1988). Kısacası bu öneriler, Türkiye’deki mevcut mücadele biçimlerine bir alternatif yaratabilme amacındadır.

Efendisiz dergisinin 3. sayısında yayımlanan Ali Kürek imzalı “Mücadele Tarzları Üzerine” adlı yazı ise, Konur’un mahalli temelli toplumsal mücadeleye yönelik tavsiyelerini daha somut düzeyde aktarmaya çalışmıştır. Çünkü tahakküme karşı yürütülen mücadelede en önemli nokta, mücadelenin araçlarını tanımlayabilmektir. Yani mücadele biçimleri, zamana ve mekana göre değişiklik gösterebilecek bir esneklikte olmalı, yok edilmek istenen iktidara göre güncel bir tavır alabilmelidir (Kürek, 1989). Yazara göre anarşist toplum düzenine giden yolda toplumu dönüştürecek olan bu girişimlere örnek olarak dayanışma fonları, özel özgürlükçü okullar, ortak aş ve çamaşır evleri, küçük üretim ortaklıkları ve liberter kültür merkezleri örnek olarak gösterilebilir (Kürek, 1989). Bu tarz mahalli örgütlenmeler, tahakkümcü yapıyla mücadelenin çekirdek yapıları olacaktır. Yani devrim sonrası toplumun bileşenleri, bugünden itibaren örgütlenecek olan toplumsal mücadele birimlerinin bir meyvesi olacaktır. Diğer bir deyişle, ortaya koyulacak olan mücadele tarzının negatif-yıkıcı damarı, pozitif-kurucu damardan daha önceliklidir. Çünkü tahakkümün bu denli egemen olduğu bir dünya düzeninde, hemen şimdiden “yeni” olanı kurmak, gerçekçilikten uzak bir yaklaşımdır. Yani toplum kesimlerinin

anti-otoriter bir sistemi bir anda benimsemesi mümkün değildir. Özgürlükçü fiziksel yapıların yanı sıra, otoriter düşünceden arındırılmış bir zihniyetin de yaratılması gerekmektedir. İşte yukarıda bahsi geçen mahalli yapılar, yazara göre, fiziksel ve zihinsel bir dönüşüm için gerekli olan mücadelenin anahtarıdır (Kürek, 1989): “Öncelikle makro tahakkümü hedeflediğini unutmaksızın, tahakkümün bütün biçimlerine karşı konumlanan ve kendilerini yeni toplumsal düzenleyici işlevin odakları olarak gören federatif yapılar...”

Sonuç olarak Kara ve Efendisiz dergisi yazarları, devrim ve toplumsal mücadele olgularını bir “süreç” olarak görme eğilimi içindedir. Bugünün tahakkümcü zihniyetiyle mücadele, ciddi bir toplumsal örgütlenmenin ve etkili mücadele tarzlarının geliştirilmesiyle mümkündür. Özgürlükçü toplum ideali, aniden kendini gösteren yıkıcı bir ayaklanmanın değil, aksine, böylesine uzun soluklu bir hazırlığın meyvesi olarak kendini gösterebilir.

Araçsal Akıl, Bilimcilik ve Entelektüalizm Eleştirisi

Kara ve Efendisiz dergilerine hâkim olan en temel değerlerden birisi egemen bilim anlayışının niteliğine ve uygulayıcılarına karşı derin bir kuşkuculuğun varlığıdır. Tahakküm yaratan veya otoriter eğilimlerin devamlılığına değişik biçimlerde katkı sağlayan her türlü kişiye, kuruma veya etkinliğe karşı çıkan dergi çevresi, egemen bilim anlayışını ve entelektüalizm olgusunu da bu minvalde değerlendirmiştir. Dergi yazarları, bir tür hâkimiyet biçimi olarak gördüğü bu olguların tahakkümcü kimliğini teşhir etmeye çalışmış ve dağın görünmeyen kısmını farklı yönleriyle görünür kılma çabasına girmiştir. Bu açıdan, bilimsel otoritenin sorgusuz bir şekilde kabul edilmesi ve onun, bilgi elde etmenin en güvenilir kaynağı olduğuna dair küresel ölçekte oluşan ön kabuller, derginin en temel meselelerinden biri olmuştur. Bir yandan “araçsal akıl” ve rasyonaliteyi tartışan dergi yazarları, diğer yandan modern bilimin işleyiş mantığını irdelemiş, bilimsel ve teknik gelişimin olumsuzluklarını sıralamış ve hatta bilimsel yöntemin mantığını eleştirmiştir. Ayrıca, entelektüalizm ve “aydın” kavramları tartışmaya açılmış, Marksist bilimselcilik ekseninde ortaya çıkan sol entelektüalizm hedef tahtasına koyulmuştur. Çünkü Kara ve Efendisiz dergileri, pozitivist bir yaklaşımla elde edilen bilimsel bulguların topluma ve bireye ilişkin meseleleri çözmekte yetersiz olduğunu iddia etmekte, bilginin “egemen bilimin” tekelinden çıkarılmasını arzulamakta ve bazı insanların “bilim” çatısı altında ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasına şiddetle karşı çıkmaktadır.

Bilimselliğe ve entelektüalizme duyulan katışıksız saygının temelinde, aklın gücünü yücelten derin bir inanç yatmaktadır. Modern bir düşünce akımı olarak anarşizm, bir anlamda aklın kutsandığı bir dönemin meyvesidir. Bu nedenle, bir tür irrasyonalizme varan, salt “akıl” karşıtlığı ekseninde cereyan eden nihilist bir tavır, anarşist felsefe içinde bulunmamaktadır. Anarşizmin eleştirel bir tutum içine girdiği nokta ise, düşüncelerimizin dışsal bir belirlenime maruz kalması ve böylece aklın bağımsızlığını yitirmesidir. Buradan yola çıkan dergi çevresi, “araçsal akıl” hedef alınması gerektiğini ifade edilmiştir. Bu yaklaşımın savunulduğu bir yazıda araçsal

akıl, otoriteler tarafından dayatılan aklın amaç-araç ilişkisine boyun eğen ve sadece mevcut sistemin gerçeklikleri ile hareket eden bir akıl biçimi olarak tanımlanmıştır. Anarşist felsefeye hâkim olan “doğallık” vurgusu, yazarın akla bakış açısına da sirayet etmiştir. Aklın insandan soyutlanmasıyla “robotik” insanlara dönüşeceğimizi belirten yazar, özgürlük projesi içinde akıl karşıtlığının bir yeri olmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle aklın kendi bütünlüğünden koparılmış olan, yani araçlaştırılmış haline karşı çıkılmalı ve otoritelerin dayattığı düşünme şeklinden arındırılmalıdır (Alaca, 1987a). Bu şekilde insanın, doğasının da gerektirdiği gibi, akli ile bütünlüklü bir ilişkisi olacak ve özgürce düşünebilme kabiliyetine kavuşacaktır.

Aklın özgürleşmesine ilişkin yürütülen bu tartışmalar, bilim otoritesinin sorgulanması ile daha da genişlemiş ve derinleşmiştir. Kara ve Efendisiz dergilerinin egemen bilim anlayışına yönelik eleştirileri, daha en baştan, bilime hâkim olan temel paradigmada kendini göstermektedir. Bilindiği üzere bilim, yalnızca tek bir “bilimin” ilerlemesinden ibaret olan ve kesintisiz bir sürekliliğin var olduğu bir alan olarak görülmektedir. Ancak Efendisiz dergisinin 4. sayısında Hulki Çelebi imzasıyla yayımlanan “Bilimin Efsaneleşmesi” başlıklı yazıda, bu anlayış eleştirilmiştir. Özellikle Thomas Kuhn’un bilime yönelik tespitleri referans alınmış, tek bir egemen bilim anlayışının hâkimiyetine ve bilimsel bilginin lineer bir şekilde ilerlediği düşüncesine karşı çıkılmıştır. Eski Yunan bilimi, Eski Çin bilimi, Ortaçağ İslam Bilimi gibi bilim adlandırmalarını örnek gösteren yazar, bilimsel bilginin zamana ve mekâna göre değişik biçimler aldığını dile getirmektedir. Yani bilimsel bilgi, kültürel değerlere ve coğrafi şartlara göre niteliksel olarak farklılaşmaktadır. Bu anlamda yazar, bilimin “otonom” bir alan olarak ortaya çıkmadığına işaret etmiş ve onun tarihsel “süreksizliğine” yönelik tespitlerini şu şekilde aktarmıştır (Çelebi, 1989a):

“Bilimin tarihsel gelişimi, bir önceki dönemin epistemelerinden kopuşlarla, sıçramalarla gerçekleşir. Böylece, örneğin Rönesans dünya ve bilim imgesi, ortaçağınkinden köklü bir kopuşu simgeler. Yüzyıllardır süregelen bir geleneğin karşısına cılız ama aykırı bir görüş dikiliverir... Yeni bilgi sisteminin eskisiyle bir alıp vereceği yoktur; ne onun bağrından çıkmıştır, ne de kavramsal yapısını ona borçludur. Dünya adeta yeniden kurulmuştur... Yani bilim adamının yaptığı şey, Bilimsel devrim dönemlerinde kendisinden öncekileri yıkıp bir yeniden yapma’dır.”

Buradaki devrim vurgusu, anarşist felsefe açısından önemlidir. Çünkü “devrim” olarak nitelendirilen bilimsel sıçramaların aynı zamanda bir süreklilik vurgusuyla ele alınması, egemen bilim mantığının çelişkili bir söylemini ortaya koymakta ve statükocu bir hale gelen modern bilimin “ilerleme” nosyonunun devrimci bir etkinlik ile mümkün olduğunu bir anlamda teşhir etmektedir.

Bilimin tarihsel bir süreklilik içinde kavranışındaki yanılsama, bilimin tüm diğer toplumsal süreçlerden soyutlanmış “özerk” bir alan olduğuna ilişkin yaklaşımda da bulunmaktadır. Bu yanılsamanın temel nedeni, bilimsel bilginin,

“nesnel” bilgiye ulaşmanın geçerli ve imtiyazlı tek araç olduğuna dair ön kabul ile ilgilidir. Bu ön kabulün toplum tarafından benimsenmesi, Kara ve Efendisiz yazarlarına göre, ideoloji-dışı veya yansız bir işleyişin ürünü olması olanaksızdır. Matematik veya mantık gibi bilimsel disiplinlerin bulguları, soyut düzlemde tarafsız olabilir ancak bu soyutlamaların toplumsal düzlemde somutlaşması ile birlikte, belli bir ideoloji ekseninde tarafsızlığını yitirecektir (Çelebi, 1989a). İşte bu noktada, iktidar ilişkileri bağlamında işlerlik kazanan ve politik süreçlerin yönlendirdiği bir modern bilim anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu bilimsel mantığın işleyişi, devletin varlığını tehdit etmeyen ve hatta kendi varlığını devletin varlığına borçlu olan bir bağımlılık ilişkisine evrilmiştir. Çünkü bilimsel araştırmanın devamlılığı, devlet tarafından ayrılan fonlara, kredilere ya da hibelere bağlıdır. Hatta Çelebi, bilimin, devletlerin ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınma programlarıyla belirlediği bilim politikaları ile sıkı bir ilişki içinde olduğunu ve bu şekilde siyasi otorite tarafından denetlendiğini vurgulamaktadır (Çelebi, 1989a). Bu açıdan bakıldığında, modern bilimin politik süreçlerle entegrasyonu ve tahakküm yaratan işlevi anlaşılabilir. Yani modern bilimin özerk bir yapıya sahip olduğuna yönelik liberal olumlama, mevcut konjonktürdeki bilim-otorite ilişkisini maskeleyen başka bir anlam ifade etmemektedir. Çelebi bu durumu şöyle ifade etmektedir: Egemen bilim, somut iktidar ilişkilerinden, belirli bir tarihsel döneme ait sosyal, siyasal, tinsel ‘episteme’lerden ayrı düşünülemez. Yöntem ve teoriler tarih-dışı bir zorunluluk olarak belirmezler. Onların varlık nedeni, çağın ve toplumsal ilişkilerinin gerekleridir (Çelebi, 1989a).

Kara ve Efendisiz dergilerine genel olarak bakıldığında, egemen bilim anlayışının ve teknik gelişmelerin, insan ve toplum üzerinde yarattığı hegemonya, birçok yönüyle ele alınmış ve irdelenmiştir. Özellikle devlet-sermaye ilişkileri bağlamında gelişen modern bilimin ve teknolojik ilerlemenin mutlak bir olumsuzlanması mevcuttur. Ancak bu, yalnızca bir olumsuzlama ile sınırlı kalmamış ve özellikle Efendisiz dergisinde, “Egemen bilimin alternatifi nedir?” sorusunun cevabı da aranmıştır. Çünkü toplumu şekillendirmeye yönelik ortaya çıkan antropoloji, tarih, sosyoloji ve siyaset gibi bilim dalları, iktidar ilişkilerini çağın gereklerine uygun bir şekilde tasarlamış ve tahakküm sisteminin istikrarlı işleyişine katkıda bulunarak ideolojik bir fonksiyon üstlenmiştir. Çelebi’nin yukarıda bahsi geçen yazısında, bu tanımlamaya uygun bilim, “egemen bilim” olarak kavramlaştırılmış ve onun karşısına ise “yıkıcı bilim” olarak adlandırılan bir bilim anlayışı yerleştirilmiştir: Yıkıcı bilim ile anlatılmak istenen, toplumsal bilimlerin iktidar ilişkilerinden ve devlet aygıtından bağı koparılmış halidir. Diğer bir deyişle, bilimi özgürleştirme projesidir. Ancak bununla amaçlanan yalnızca özgür bir bilim olgusuna varmak değil, aynı zamanda bilimin diğer disiplinler arasında sahip olduğu üstünlüğünü ve ayrıcalığını ortadan kaldırmaktır. Bilime gereğinden fazla yetki verilmemesi ve anlam yüklenmemesi, onun modern dünyada oynadığı üstün rolün kaybolmasına zemin hazırlayacaktır. Böylece bilim uyulması zorunlu bir otorite olmaktan çıkacak ve tıpkı felsefe, etik, metafizik veya ahlak disiplini gibi, sınırlı bir etki alanı olacak ve ona uyup uymamaya ilişkin seçim, bireylerin özgürce dışa

vurduğu istemlerine bırakılacaktır. Kısacası yıkıcı bilim ile birlikte, yönetilen bir bilim anlayışı ortadan kalkacak, araştırılmış aklın ve statükonun şekillendirdiği insanlar, özgürce hareket eden “özelere” dönüşecektir (Çelebi, 1989a).

Entelektüalizm karşıtlığı, tıpkı bilimcilik gibi, Kara ve Efendisiz dergilerine hâkim olan bir olgudur. Çünkü toplumların bilimci bir anlayışla dizayn edilmesindeki baş aktörler olan bilim adamları, akademisyenler ve teknokratların, anarşizmin özgürlükçü toplum idealinde yeri yoktur. Bu insanların varlığı, toplumda sınıfsal ayrımalara ve eşitsizliğe yol açmaktadır. “Aydın” kavramı ile nitelendirilen bu insanlar, sosyo-politik olarak toplumun diğer kesimlerinden farklı bir yaşam tarzına ve misyona sahiptirler. Kara dergisinin 2. sayısında yayımlanan Güler Tozan imzalı “Kutsal Bir Kavram: Aydın” başlıklı yazıda, “Aydın” olmanın ayırt edici vasıfları sıralanmıştır. Öncelikle aydın, açık seçik bir tanımlaması olmamasına rağmen, tüm toplumsal kesimler tarafından olumlanmaktadır. Yani aydın olmak bir tür erdemlilik göstergesi ve hatta “soyluluk” unvanı haline gelmiştir. Hatta aydın olmak belli bir meslek haline gelmiştir. Kendine özgü mekânları, zevkleri ve dilleri vardır. Teknoloji ve bilim onun serbestçe kullanabildiği alanlardır. Laboratuvarlarda veya herhangi bir deney odasında, bilimsel yöntemlerle ulaştığı “doğru”ları vardır. Diğer yandan, siyasi muktedirler ile olan ilişkileri genellikle doğrudan gerçekleşmekte ve bir bakıma onlardan beslenmektedir. Çünkü onun “bilge”liğinin gereği, kendi kategorisi dışındaki insanların “edilgen” birer nesneye dönüştürülmesidir. Bu yolla, bilimsel üstünlüğünü politik alana da taşıma fırsatını yakalayacaktır. Bu nedenle, aydın olmanın ayırt edici özelliği, okur-yazar olmak, düşünmek, öğrenmek veya bilmek değil; bunları, insanlar üzerinde bir manipülasyon veya hâkimiyet aracı olarak kullanmalarındadır (Tozan, 1986). Yazar, kabaca resmettiği “aydın” kesiminin özellikle iktidar ilişkileri bağlamında ortaya çıkan önemli konumuna dikkat çekmiştir. İnsanları belli bir ideoloji etrafında kanalize etmenin en kullanışlı araçlarından biri olan bilimsellik vurgusu, entelektüellerin kitleler üzerindeki etkililiğini pekiştirmektedir. Kitleleri nesneleştirilen bu yaklaşım, özellikle bir “programlılık” mantığı ile kendini göstermektedir. Siyasi grupların belli başlı programlarla oy devşirmeye çalışması ve iktidarı ele geçirme girişimi, özellikle Kara dergisinde çokça eleştirilmiştir. Hem dünyada hem de Türkiye’de, bilimci bir anlayışla şekillendirilen “kurtuluş teorileri” ve bunun yaratıcıları olan toplum mühendisleri, ciddi bir etki alanı bulmuştur.

Türkiye’de genellikle Türklük, Müslümanlık veya sosyalistlik kisvesi altında kendini gösteren bu toplum mühendisliği, benzerlikleri ve ortak yönleri ile dikkat çekicidir. Bu programların hepsi statükocudur; disiplin, düzen, otoriter yönetim gibi birçok ortak paydası bulunmaktadır ve bunların gerçekleşmesi için ön koşulları, devletin ele geçirilmesidir (Toplum Değiştiricileri..., 1986). Bu ön koşulun gerçekleşmesi ise ortaya koyulan programların, toplumsal hiyerarşinin alt basamaklarındaki insanlara ne derece “bilinç” götürdüklerine bağlıdır. Bu noktada Kara dergisi, sol entelektüalizme ayrı bir parantez açmaktadır. Marksist ideolojinin ortaya koyduğu devrim programları, entelektüeller aracılığıyla toplumun “bilinçsiz”

kesimlerini bilinçlendirme yoluyla gerçekleşecektir. Kara dergisinin 9. sayısında Ahmet Arslaner imzasıyla yayımlanan bir yazıda, “devrimci aydın”ların “devrimci proleterya” yaratma misyonu eleştirilmektedir. Marksizme göre tarihin yaratıcısı olan “devrimci proleterya”, bir devrim yapacak bilince kendi özgür iradesiyle varamaz. Yani bireylerin özgür iradelerine bir güvensizlik söz konusudur. Bu nedenle yapılması gereken, sınıf bilincine varmış olan “öncü” devrimcilerin, “dışarıdan bilinç” götürmesidir. İşte bu yolla, toplumsal bir “nesne” olan işçi sınıfı, devrimci bir “özne”ye dönüşecektir. Diğer bir deyişle, başlangıçta tarih yapıcı bir özne olarak düşünülen proleterya, ulaşması gereken sınıf bilincine kendi başına ulaşamamış ve proleterya adına hareket eden “sınıf bilinçli” aydınların dışarıdan bilinç empoze ettikleri bir nesne konumuna düşmüştür (Arslaner, 1987). Marksist entelektüalizmin bireyin özgürlüğünü yok sayması ve devrimin gerçek öznesi olan toplumsal aktörlere ikincil bir rol vermesi, anarşistlerin Marksistlere yönelttiği klasik eleştirilerden biridir. Çünkü anarşistlerin “devrim” kavramına yaklaşımları, insanın, yalnızca üst bir belirlenim yoluyla “devrimci” sıfatını kazanacağına yönelik Marksist inançtan farklılaşmaktadır. Entelektüellerin rehberliğinde bir devrim hayali kurmak, dünya tarihinde ortaya çıkan devrimlerin tümüne sirayet etmiş olan “kendiliğindenliği” yok saymaktır. Bu nedenle hiçbir anarşist düşünürün devrim tasarısı, bir üst aklın öngörü yeteneğine veya bir ideoloğun cüretkâr teori ve programına bel bağlamamıştır. Bu nedenle, “aydınlar olmazsa olmaz inancı” veya “bir toplumsal mimarın şart olduğu sanısı”, dergi çevresi tarafından bir “putlaştırma” olarak görülmüş ve eleştirilmiştir (Dal, 1986). Çünkü anarşistlere göre bir devrim yalnızca, bireyin özgürce dışı vuracağı yaratım gücüne bağlanabilir. Değişimin mimarı, bizzat bireyin kendisine ve toplumun doğrudan etkinliğine bağlanabilir. Örneğin, Kara dergisinin 3. sayısında Kemal Demir imzasıyla yayımlanan “Bütün Programlar İnsansızdır” başlıklı yazıda yazar, devrim ve devrimci kavramlarının Marksist entelektüalizmden ve sıkı programcılık mantığından tamamen farklı bir mantık dizgesiyle işlediğini şöyle dile getirmektedir (Demir, 1986a):

“...Bir bilgililer hiyerarşisinin program uygulayıcısı değildir devrimci, istediklerini veya istemediklerini coşkuyla gündeme sokandır... İnsanlar teklik durumundan topluluk durumuna ‘programlarla’ değil, istemlerin yol arkadaşlığıyla gelmişlerdir... Onun yeniyi yaratması ise ancak coşkun bir programsızlık içinde hareket etmesiyle söz konusu olabilir”.

Özetle entelektüalizm, hem ideolojik açıdan hem de toplumsal ve siyasal sonuçları açısından Kara ve Efendisiz dergilerinin hedefi olmuştur. Bireysel ve toplumsal kendiliğindenliğe önem veren anarşizmin özgürlükçü ahlakı, entelektüalizme bağlı bir toplumsal formasyonu kesin bir dille reddetmektedir.

Liberal Demokrasi Eleştirisi

Kara ve Efendisiz dergisine baktığımızda da, liberalizm eleştirisine birçok yazıda rastlamak mümkündür. 1980’li yıllar itibariyle hem dünyada hem de Türkiye’de ciddi bir taraftar bulan neo-liberalizm ve liberal özgürlük söylemleri, dergi çevresinin liberal düşünce geleneğini irdelemesinde etkili olmuş olabilir.

Özellikle liberalizmin özgürlük felsefesi ve liberal demokrasinin karakteristik unsurları, dergi yazarlarının eğildiği temel konular olmuştur. Liberal demokrasinin ne kadar “demokratik” olduğuna dair tartışmalara geçmeden önce, liberalizmin özgürlük varsayımlarının Kara ve Efendisiz dergilerince nasıl değerlendirildiğine göz atmak, meselenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Efendisiz dergisinde yayımlanan Hulki Çelebi imzalı “Özgürlüğün Doğası” başlıklı yazıda liberalizmin soyutlamalardan ibaret olduğunu ifade eden yazar, bu soyutlamaların spekülatif olduğunu ve “gerçek insana” dair herhangi bir şey barındırmadığını ifade etmektedir. Liberalizmin insan tasarımı, bir anlamda tarihdışı ve mekân-dışı olarak kurgulanmıştır. Bu “yaşamayan birey” tasarımının amacı ise, bireysel özgürlüğün garanti altına alınmasına yönelik bir “iyi niyetlilik”te değil, devlet ve kapitalist toplum ile olan ilişkilerinde gizlidir. Burada özgürlük bir “sosyal denge unsurudur” (Çelebi, 1988). Yani liberal özgürlük, yönetim erkini tanıyan ve devlet kurumu ile özgürlük unsurunu bağdaştıran kurgusal bir özgürlük anlayışına sahiptir. Hatta bu kurgu, bireysel özgürlüğün “sınır”larını ele alırken de devam etmektedir. “Bireyin özgürlüğü, diğer bireylerin özgürlüğünün başladığı yerde biter” yaklaşımı ile bireyler arası sınırlar belirlenmiştir. Ve bu özgürlüğün sınırlarını belirleme ve gözetme işi ise “devlet” tarafından yapılmaktadır (Tozan, 1987). Diğer bir deyişle liberal özgürlük, paradoksal bir biçimde, otoritenin varlığına ihtiyaç duyan bir özgürlüktür. Bu nedenle, liberal paradigmanın sınırları içerisinde özgürlük arayışı içinde olmak da yersiz bir çabadır. Çünkü bu durum, bireyi, otoriteden özgürlük talep etmek gibi çelişkili bir duruma sokacaktır. Yani özgürlük istemi, mantıksal bir zorunluluk olarak, özgürlüğün bizzat tahakkümden istenmesidir ve bu durum, tahakkümün varlığını olumlamak ve onaylamak anlamına gelmektedir (Ülgen, 1988a). Anarşistlere göre özgürlük, talep edilen bir olgu değil, bireylerin, doğrudan etkinlik yoluyla, uğruna savaştığı en yüksek değerdir.

İşte Kara ve Efendisiz dergisi yazarları, liberalizmin özgür bireyinin sınırlandırılmış bir yaklaşımla formüle edildiğini bu şekilde dile getirmiştir. Özgürlüğün liberal kavrayışı, demokrasinin liberal paradigmasına da sirayet etmiştir. Buradan hareketle, dergi yazarlarının modern batı demokrasilerine yönelik eleştirilerinin temeli de, özgürlüğün sadece bir “yanılsama” olarak varlığını sürdürmesidir. Bu nedenle, Batının modern siyasal yapısını açıklayabileceğimiz bir kavram olan liberal demokrasinin özgürlüğün tesisindeki başarısı ve tutarlılığı, dergi yazarlarına göre tartışmalıdır. Nitekim “halkın yönetimi” olarak Atina polisinde ortaya çıkan demokrasi tecrübesi ile liberal demokrasi arasında ciddi bir zihniyet farkı bulunmakta ve demokrasinin uygulama biçiminde kayda değer bir farklılaşma göze çarpmaktadır. Kara dergisinin 5. sayısında yayımlanan Osman Konur imzalı “Doğrudan Demokrasi, Doğrudan Etkinlik” yazıda, demokrasinin bir “hükmetme biçimi” olarak algılandığı günümüz zihniyetini eleştirilmekte ve Atina polis yapılanmasındaki demokrasi tecrübesinin, bireyselliği ve özgürlüğü gerçek anlamda yücelttiği ifade edilmektedir. Atina polisindeki kamusal işlerin idaresi, tamamen yurttaşlar tarafından yürütülmekte ve herhangi bir profesyonelleşme

bulunmamaktaydı. Tamamen kendine güvene dayalı bir sistem olan Atina polisi, bir devlet biçimi değildi, çünkü devlet ve toplum arasında çizilmiş suni bir ayırım bulunmamaktaydı. Tüm yurttaşların etkin olarak kamu işlerine katıldığı bu doğrudan demokrasi tecrübesi, “doğrudan etkinliği/katılımı” içermesi ve böylece bireysel varlığı ve bilinci geliştirmesi açısından, anarşistler için olumlu bir siyasi yapılanmadır (Konur, 1987b). Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, yazar, Atina’daki sınıflı yapıya, köleliğe veya kadınların kamusal alanın dışına itilmesine ilişkin bir yorumda bulunmamış, meseleyi çok sınırlı bir bağlamda değerlendirmiştir.

Diğer yandan, liberal toplum tasavvurunda karşımıza çıkan sivil toplum, Efendisiz dergisi yazarlarından Hulki Çelebi tarafından ele alınan meselelerden biri olmuştur. Yazarın “Sosyalizm, Demokrasi ve Sivil Toplum” başlıklı yazısı, sivil toplum olgusuna dair varsayımları çürütmeye çalışmıştır. Sivil toplumun devlet aygıtının dışında oluşan bir alan olarak algılanması, Çelebi’nin karşı çıktığı en temel varsayımlardan biridir. Çünkü devlet, kendi çevresinde oluşabilecek herhangi bir siyasal yapılanmayı yönlendirebilme ve denetleyebilme kudretine sahiptir. Bu nedenle devleti sivil toplumun karşısına koyma gayreti beyhude bir çabadır. Sivil toplum kuramlarını demokrasinin tahakküm gücünü gizlemeyi amaçlayan demagojik ürünler olarak değerlendiren yazara göre sivil toplum, “devlet-için-toplum”dur ve hep öyle kalacaktır (Çelebi, 1989b). Çünkü muhalif unsurların sistem içi araçlarla özgürlük araması, mevcut liberal demokrasi anlayışının daha da yerleşmesine ve liberal özgürlük yanılısamasının daha derinden hissedilmesine yol açacaktır. Özetle devlet-dışı, özerk bir alan olarak kabul edilen sivil toplumun ve onun kurumlarının “devlete rağmen özgürleştirme” projesi, yalnızca liberal özgürlük söylemlerinin bir parçasıdır (Çelebi, 1988). Devletin varlığını tanıyan ve liberal demokrasinin bağrından çıkan sivil toplum söylemleri, dergi yazarlarına göre, “özgürlük” idealini gerçekleştirme kapasitesine sahip değildir.

Genel oy hakkı ve temsil sistemi gibi konulara yönelik eleştiriler ise daha çok Kara dergisinde ele alınmıştır. Halkın dolaylı bir şekilde yönetime katılmasına olanak tanıyan temsil sistemi, doğrudan etkinliği/katılımı savunan anarşistler açısından son derece olumsuz karşılanmıştır. Örneğin dergi sayfalarında yer verilen Bakunin’in bir yazısında, temsil sisteminin özgürlüğü sağladığına dair liberal varsayımlar eleştirilmiştir. Bakunin’e göre temsil sistemi, halkın seçimiyle ortaya çıkan yasama ve yürütme erkinin, halkın gerçek iradesini temsil ettiğine dair bir kurgudan ibarettir. Hatta ona göre temsil sistemindeki denetim mekanizması da tamamen kurgusaldır (Bakunin, 1986): “... Seçilmiş temsilcileri üzerinde oy kullananların uyguladığı kontrol tam bir kurgudur. Ama temsil sisteminde halk kontrolü halkın özgürlüğünün tek garantisi olduğuna göre, bu özgürlüğün de bir kurgudan başka bir şey olmadığı oldukça açıktır”. Bu nedenle temsil sistemi, anarşistlere göre, liberal demokrasilerdeki yöneten-yönetilen arasındaki eşitsiz ilişkinin meşrulaştırılmasına yönelik bir çabadan başka bir şey değildir. Toplumsal zeminde cereyan eden sistem karşıtı hareketlerin yatıştırılmasına ve statükonun istikrarlı bir biçimde varlığını sürdürmesine olanak sağlayan temsil sistemi, aynı

zamanda bireysel inisiyatifin ve özgünlüklerinde “dolaylı” ilişkiler ağına feda edilmesi anlamına gelmektedir. Temsil sistemindeki oy verme davranışını irdeleyen bir başka yazıda ise, oy kullanma etkinliği çok sert bir şekilde eleştirilmiştir:

“Oy kullanan her birey, bir tür aşağılık duygusu içindedir. İnsanın kendi yapabileceklerinden vazgeçip, tanımadığı bir vekile kendini temsil ettirmesi nasıl açıklanabilir? İstemlerini dolaysız olarak dile getirememesi için bireyin aciz olduğuna inanması gerekir... Oy kullanan her birey, bu düzene atfedilen tüm olumsuzlukların suç ortağıdır (Burak, 1987)”.

Diğer yandan temsil sistemi, yalnızca iktidar ilişkileri bağlamında anlaşılabilir bir olgu değildir. Bu sistem, liberal demokrasiyi benimsemiş batı toplumlarındaki tüm toplumsal ilişkilere yansımıştır. Kara dergisindeki bir yazıda “Bireysel erkin, toplumsal yapılarla sistematik bir ilişkiye girmek üzere bir kuruma transfer edilmesi” olarak tanımlanan temsil sistemi, bireyi, sosyal hayat içinde çağrılabilir kılabilmek için genel isimler ve kategoriler yaratmakta ve bunların tamamı bireyin iradesi dışında ortaya çıkmaktadır (Temsil-i Reddiye..,1986).

Sonuç olarak liberal demokrasi, hem teorik hem de pratik düzeyde, Kara ve Efendisiz dergilerinde eleştirilmiştir. Genel oy hakkı, seçim sistemi ve temsil sistemi gibi dolaylı katılım uygulamalarının siyasal erk sahiplerinin ayrıcalıklı konumunu pekiştirdiğini vurgulayan dergi yazarları, diğer yandan, bireylerin içine düştüğü “etkin olma yanılması” dikkat çekmeye çalışmıştır. Çünkü anarşist felsefe, bireysel potansiyeli asgari düzeye indirgeyen “bir kişi eşittir bir oy” mantığını aşmakta ve bireyi özneleştiren, gerçek anlamda özgürlükçü bir toplumsal sistem kurulmasını arzulamaktadır.

Bir Tahakküm Aracı Olarak Ekonomi

Kara ve Efendisiz dergileri, ekonomi mantığının otoriter yapısını, onun siyasi erk ile olan ilişkisini ve ekonominin birey üzerindeki tahakkümcü işlevini irdelemiştir. Efendisiz dergisi daha teorik bir çizgide meseleyi ele alırken, Kara dergisi daha birey odaklı bir eleştiri geliştirmeye çalışmıştır.

Efendisiz çizgisine göre ekonomi, tahakkümün yalnızca bir görünüşüdür. Tahakküm mantığının içselleştirilmesi sonucu, toplumsal yaşama dair tüm etkinlikler, bu mantık içinde ele alınmıştır. Efendisiz dergisinin 2. sayısında yer verilen “Tahakküm ve Ekonomi” başlıklı çeviri makalede, ekonomi bu minvalde incelenmiştir. Yazar Luciana Lanza’ya göre ekonomi, “*maddi araçların üretim pratiklerinin tahakküm mantığı içinde kurumsallaşma sürecinin bir ürünüden başka bir şey değildir*”. Burada dile getirilen kurumsallaşma süreci ise, minimum çabayla maksimum getiri getirilmesine dayalı bir rasyonaliteyi temel almaktadır. Bu kurumsallaşma süreci, tamamen modernitenin bir ürünü olarak kendini göstermiştir (Lanza, 1988). Maddi araçların insan yaşamını devam ettirmek amacıyla yeniden üretilmesi süreci, yakın zamana kadar tahakküm mantığının dışında işleyen bir mekanizmaya sahipti. Toplumsal anlamlar demetinin içinde “ekonomi” kavramı

bulunmamakta ve ekonomik rasyonalite, malların değiş-tokuş sürecinde ön planda olan bir unsur olarak göze çarpmamaktadır. Diğer bir deyişle, ilkel ya da arkaik topluluklarda maddi araçların yeniden üretilmesi süreci, iktidarın ayrıcalıklı sahiplerinin dışsal bir denetimine maruz kalmaktaydı ve üretim sürecine içsel bir müdahale yoktu. Yani “ekonomi”, toplumsal bellekte bulunmayan marjinal bir kavramdı (Lanza, 1988). Kâr güdüsüyle ya da birikim amacıyla hareket etmek veya insanı sonsuz ihtiyaçları olan bir varlık olarak tanımlamak, günümüzün ekonomik mantığı ile anlaşılabilir bir durumdur. Hatta modern piyasa kavramının gelişimiyle ekonomi mantığı daha da kurumsallaşmış ve ekonomi-tahakküm ilişkisi daha da belirginleşmiştir. Piyasa ekonomisi, piyasalarca düzenlenen, denetlenen ve yönetilen bir ekonomik sisteme işaret etmektedir. Malların üretimi ve bölüşümü, bu sistemin himayesi altında sağlanmaktadır. Bu sistemin yerleşmesi ile birlikte insanlar, tüm üretim-tüketim ilişkilerini piyasanın kurallarına göre ayarlamaya ve çıkarlarını maksimize etmeye odaklanmıştır. Ancak piyasa ekonomisi, küçük alıcı ve satıcıların ne fiyatlar üzerinde ne de diğer ekonomik değişkenler üzerinde bir denetim sağlayamaması ve böylece tamamen erksizleşmesi durumunu ortaya çıkarmıştır (Lanza, 1988).

Tamamen ekonomi tarafından yönetilen modern bireyin nasıl bu hale geldiğine yönelik tartışmalar, hem Kara hem de Efendisiz dergisinde kendine yer bulmuştur. Özellikle Antik Yunan medeniyetindeki bireyin durumu ve konumu üzerinden belli başlı çıkarımlar yapılmış ve bir tür eski-yeni karşılaştırmasına başvurulmuştur. İşte bu ekseninde Efendisiz dergisinin 2. sayısında Kemal Demir imzasıyla yayımlanan “Bir Lokma Bir Hırka” başlıklı yazı, bireysel özgürlüklerin zaman içinde ekonomik tahakküme nasıl feda edildiğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Demir, Antik Yunan’da bireylerin üretim etkinliğini dışlayan bir anlayışın gelişmediğini ve üretim sürecinin bireysel yaşamın bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Sonrasında ise günümüz birey yaşamının parçalanmışlığını ve ekonomik mantık içindeki bireyin ikilemlerini şu şekilde aktarmıştır (Demir, 1988a):

“Günümüzde ‘üretici’nin özne olma özelliği mumla aranacak kadar azalmıştır. Yaşamdan üretimi koparan statükonun mantığı, üretimi bir ‘zorunluluk alanı’ olarak tanımlamaya yönelmiştir. Tahakkümün üretiminde zorunlu olarak bir angarya olan üretim, bir tasarım olarak mümkün bütün ‘üretim’ anlayışına mal edilmeye çalışılmıştır. Üretim artık kurtulunması gereken bir kötülüktür. ‘Boş zaman’ gibi bir kavramın günümüzde böyle sık kullanılmasının nedeni budur... Yaşam, üretim ve üretim-dışı olmak üzere ikiye bölünmüş, bunlardan biri zorunluluk biri de ‘özgürlük’ alanı olarak tanımlanmıştır. Oysa yaşamı böyle tasarlayan bir yaşam anlayışının sorunu niteliklerle değil niceliklerledir. O zaman cevap kendiliğinden gelir: ‘Özgürlük alanı’ tüketim alanıdır”.

Üretimin öznesi olan Atina vatandaşı ile üretimin nesnesi olan modern birey arasındaki uçurum, bireyselliğe verilen önemin zaman içinde ne denli azaldığını gözler önüne sermektedir. Hayatı tümüyle kucaklayan ve tüm günlük aktiviteleri üzerinde yetki sahibi olan insanın iki bin yıl içinde yaşadığı büyük değişiminin

sebebi, yazara göre, otoritenin kurumsallaşması ve tüm toplumsal hayatı kuşatacak şekilde genişlemesidir. Özellikle kapitalizmin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bireysel yaratım potansiyeli tamamen aşındırılmış ve birey, yalnızca üretim-tüketim ağının zorunlu bir parçası haline getirilmiştir. Demir, bu bireylerin toplamından oluşan bütünü “ölçülebilir değerler toplumu” ya da “nicelikler toplumu” olarak nitelendirmiş ve şöyle devam etmiştir: “Bu nicelikler toplumu, üretimden insan ihtiyaçlarını karşılamayı değil, fakat ‘ihtiyaç üretmeyi’, bizi kendisine bağlayan zincirler halinde ihtiyaçlar üretmeyi anlamaktadır (Demir, 1988a)”. Yaşamın zorunluluk/üretim alanının kesintisiz bir şekilde devam etmesi, ancak tüketim faaliyetinin de aynı oranda gerçekleşmesine bağlıdır. Bu anlamda, üretimin nesnesi bireyin, ürettiklerini “özgürce” tüketeceği bir özgürlük/tüketim alanı yaratılması, ekonomik tahakküm çarklarının istikrarlı bir biçimde dönmesi için olmazsa olmaz bir koşuldur. Bu anlamda mevcut düzenin özgürlük anlayışı, üretim faaliyeti dışında kurgulanan “boş zaman” olgusu ile eş tutulmuştur. Bu anlamda özgürlük, tamamen liberal bir anlayış ekseninde kurgulanmış ve özgürlük alanı, homo economicus’un alanı olarak tasarlanmıştır (Konur, 1987a) Yani kapitalist bir sistemde yaşayan modern bireyin günlük yaşam döngüsü, yapılması “zorunlu” olan şeylerin mekanik bir biçimde tamamlanmasından başka bir şey değildir. Bu nedenle, özgürlük istencinin doğal bir dürtü olarak görüldüğü anarşist birey tasarımı ile liberal bireyin ekonomik zorunluluklarla çevrili özgürlük anlayışı, ciddi bir karşıtlık içindedir.

Sonuç olarak mevcut ekonomik rasyonalizmin zaman içerisinde yarattığı mekaniklik ve sistemlilik, insanların organik olmayan bir yaşam tarzını benimsemesini zorunlu kıldı. Ekonomik mantık, bireysel hayatı tüm yönleriyle kuşatan, özgün bir tahakküm aracı haline geldi. Toplumsal anlamlar dizgesinde ekonominin bu denli ön planda olması ve bireysel özgürlüğü statükocu mantığa feda etmekte işlevsel bir rol oynaması, tüm anarşist yazarlarda olduğu gibi, Kara ve Efendisiz yazarları da şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü anarşist toplum kuramında üretim-bölüşüm ilişkileri, insanların özgür iradeleriyle ortaya koyacağı sayısız toplumsal kombinasyonun “öncelikli olmayan” bir parçasından başka bir şey değildir.

Sol Siyaset Geleneğinin Teoride ve Pratikte Eleştirisi

Kara ve Efendisiz dergisi yazarları, büyük çoğunluğu sol kökenli geçmişe sahip insanlardı.1980 darbesi ile birlikte sol tandanslı oluşumların tamamen tasfiye edilmesi, “sol içi muhalefetin radikal bir çıktısı” olarak anarşist düşüncenin Türkiye’de yeşermesine olanak sağladı. Yani bir bakıma, Kara ve Efendisiz dergisi, kendi kökleri olan Marksist sol gelenek ile “hesaplaşma” parolasıyla yola çıkan bir grup insanın “kesişim” noktasıydı. Bu iki derginin niteliksel olarak yalnızca “marksist sol geleneğin eleştirisi” üzerine kurulu olduğunu iddia etmek son derece yanlış bir yaklaşım olsa da, dergi yazarlarının sol merkezli otoriteriyenizme olan tepkisini, neredeyse tüm sayılarda hissetmek mümkündür. Otoriter tarzın gözlemlendiği faşizme veya liberalizme yönelik eleştirel tutumun, Marksist gelenek ile karşılaştırıldığında, dergi sayfalarında çok daha az yer kaplıyor olması, dergi

çevresinin öncelikli meselesini açıklar niteliktedir. Sol siyaset eleştirisinin, Kara ve Efendisiz dergisinde öncelikli bir mesele haline gelmiş olduğunu, ona yönelik tartışmalardaki geniş konu yelpazesinden de anlayabiliyoruz. Marksist kuramın teorik kısmını çokça irdeleyen yazarlar, diğer yandan da onun uygulamada aldığı biçimi de eleştirmektedir. Özellikle Marksist-Leninist sistem üzerinde duran yazarlar, SSCB'deki gelişmeleri geniş bir şekilde ele almış ve dergi sayfalarına taşımıştır. Örneğin Troçkizm-Stalinizm tartışmalarını anarşist bir yaklaşımla değerlendiren dergi çevresi, SSCB'nin Gorbaçov dönemi liberalleşme hamlelerini de değerlendirmeyi ihmal etmemiştir. Diğer yandan Türkiye'de sol siyaset geleneği de, dergi yazarlarının ele aldığı konulardan biri olmuştur. Yazarlar bir yandan 80 öncesi Türk solunu değerlendirirken, diğer yandan da 80 sonrası dönemin sol siyasetini analiz etmekte ve nispeten “güncel” olanı yakalamaya çalışmaktadır.

Sosyalizmin Marksist felsefe ile revize edilmesi, sosyalist/toplumcu görüşlere sahip olan erken dönem anarşistlerin arzu etmediği bir sosyalist görüşün ortaya çıkmasına neden oldu. Çünkü orijinal haliyle sosyalizm, anarşistlerin de olumlu baktığı eşitlikçi ve özgürlükçü düşünceleri içinde barındırmaktaydı ve insanların maddi koşullarının gelişmesiyle toplumsal huzurun sağlanabileceğine dair bir iyimserliğin var olduğu “hümaniter” bir niteliğe sahipti (Baradat, 2012). Ancak Karl Marx'ın katkılarıyla birlikte sosyalizm, ciddi anlamda değişime uğradı. Bu değişimin en belirgin göstergesi ise, “devleti ele geçirme” misyonunun bir “zorunluluk” olarak sosyalist felsefeye eklenmesiydi. İşçi sınıfı, bir “devrim” yoluyla devleti ele geçirecek ve ardından, Marx'ın “geçici” olduğunu iddia ettiği bir “proleterya diktatörlüğü” kurulacaktı. Proletaryanın kontrolündeki devlet mekanizması ise, zaman içerisinde “zorunlu” olarak sönmünecek ve Marksist diyalektikte nihai bir tarihsel aşama olan komünizm, tüm dünyada hakim olacaktı. Marksist teoride komünist toplumun bir “hedef” olarak belirlenmesi, anarşistler için olumlu bir yaklaşım olsa da, komünizme giden sürecin Marksist çözümlemesi, neredeyse tüm detaylarıyla birlikte anarşistlerin kesin bir reddiyesiyle karşılaşmıştır. İktidar ilişkilerinin her türlüşüne şiddetle karşı çıkan anarşistler, bir iktidar biçimi olan devletin marksist teoride hayati bir yer işgal etmesini eleştirmişlerdir. Yani politik bir erkin olmadığı komünist bir toplumun, sadece politik bir erk aracılığıyla tesis edilebileceğine yönelik Marksist inanç, anarşistlere göre çözümlenmesi mümkün olmayan bir çelişki ortaya çıkarmaktadır. Bu ironik durum, Kara dergisinde de çokça eleştirilmiştir. Örneğin Kara dergisinin 2. sayısında yayımlanan Kemal Demir imzalı “Stalinizm Var Mı?” başlıklı yazı bunlardan biridir. Özellikle II. Enternasyonel tecrübesine dikkat çeken yazar, Marx ile Bakunin arasındaki görüş ayrılığını, Marksist teorinin otoriteryen tarzının bir dışavurumu olarak değerlendirmiş ve şöyle devam etmiştir (Demir, 1986b): “Marksist hareket iktidara mahkûmdur. Marksist kuramda olduğu gibi, iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen bir devrimle gelecek iktidarın azı çoğu olmaz. Politik devrim, totalitarizmi doğuracaktır”. Dahası, Marksist devrim teorisinin politik biçimlenişinden yola çıkan dergi yazarları, Marx'ın nihai olarak devletsiz bir toplum düşüncesi taşımadığını da iddia etmektedirler. Komünist aşamaya geçiş döneminde devletli düzenden devletsiz

bir düzene tam olarak nasıl geçileceğine yönelik cevaplanmayan sorulara dikkat çeken dergi çevresi, bu teorik boşluğu eleştirmişlerdir. Kısacası, devletin olmadığı bir toplum tasarımı, Marksist teoride kendine yer bulamamıştır. Hatta bu durum, bir anlamda, çağdaş sosyalist uygulamalardaki otoriter tarzın oluşmasına da açık kapı bırakmıştır.

Diğer yandan, proleteryanın kaderini ve işçilerin kapitalist sistemden kurtuluşunu “devletli” bir düzene bağlayan Marksist teori, anarşistlere göre, sistem içi çözüm üretmekten başka bir şey yapmadı. Onlara göre Marksizm, tahakküm kültürünün istikrarlı bir biçimde işleyişini ve mevcut koşullara entegrasyonunu garanti altına alan bir dizi “sözde” değişimin ürünüydü. Efendisiz dergisinin 2. sayısında Gaffar Çapanoğlu müstear ismiyle yayımlanan “Emperyalizm, İlerleme ve Devrim” başlıklı makalede, Marksist tarihsel diyalektiğin tahakkümcü zihniyet ile ne denli uyumlu olduğunu şu şekilde ifade etmiştir (Çapanoğlu, 1988).

Diğer yandan, Liberal ekonominin bireylere dayattığı “zorunlulukları” eleştiren Kara dergisi, Marksist ekonomi modelinin de, bireyleri zorunluluklardan kurtaramadığına dikkat çekmiş ve bu anlamda, iki ekonomi modelinin de birbirine yakinen benzediğinin altını çizmiştir. Kapitalizmin, en olgun aşamasında, bir proleterya devrimi ile yok olacağına yönelik Marksist varsayım, kapitalist ilişkilerin olgunlaşmasına yönelik çabaları da paralel bir şekilde olumlamaktaydı. Buradan hareketle, işçilerin kapitalist sömürüye bir süre daha maruz kalması, Marksist teori açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Yani kapitalist sistemdeki “zorunlu çalışma” anlayışı, Marksist sisteme de sirayet etmişti. Kara dergisinin 2. sayısında Yüce Armağan imzasıyla yayımlanan “Bir Yazı” başlıklı yazıda bu meseleye dikkat çekilmiştir. İnsanların çalışma sürelerinin kısaltılması ile özgürlük arasında pozitif bir ilişki kuran Marx, bunun olabilme ihtimalini de üretici güçlerin gelişimine, yani teknolojik ilerlemeye bağlıyor. Buradan yola çıkan yazar, özgürlüğün, çalışma süresinin uzunluğu veya kısalığı ile bir ilgisi olmadığını belirtmekte ve zorunlu çalışmanın azaltılması ile özgürlük idealinin gerçekleşmesi arasında bir bağlantı olmadığını ifade etmektedir. (Armağan, 1986). Kısacası, bireyselliği söz konusu dahi etmeyen Marksist teori, işçilerin özgürlüğüne de gerekli hassasiyeti göstermemiş, baskı ve zor kültürünün bir parçası olmaktan kurtulamamıştır.

Kara dergisinde dile getirilen bir başka eleştiri de, Marksizmin demokrasi ile olan ilişkisine yöneliktir. Kara dergisinin 7. sayısında Hatice Ertan imzasıyla yayımlanan “Demokratik Mücadele?” başlıklı yazıda, bu konuya değinilmiştir. Kitlelerin demokratik mücadele içinde eğitilmesi mantığına olumlu bakan Marksizmin bu tutumu, yazar tarafından bir “tutarsızlık” örneği olarak değerlendirilmiştir. Çünkü demokrasi mantığı içinde yürütülen siyasi faaliyet, bireysel hakların, statükodan “istenmesine” bağlıdır. Bu nedenle, devrimci bir mücadele olarak ortaya çıkan Marksizmin, egemen siyasal sistem olan burjuva demokrasisine bel bağlamasını eleştiren yazar, Marksizm-demokrasi ilişkisinin tahakküm mantığı açısından uyumlu dile getirmiştir (Ertan, 1987b).

Diğer yandan, Marksist-Leninist modeldeki devrim teorisi, elitist olan ve iktidara koşullanmış bir düşünceler kümesidir. Bu nedenle, entelektüalizmin yoğun bir şekilde hissedildiği ve otoriter tarzın rahat bir şekilde gözlemlendiği Marksist-Leninist model, anarşizmin özgürlükçü felsefesiyle doğrudan bir çelişki içindedir. Kara ve Efendisiz dergileri de, anarşizmin ruhuna uygun bir şekilde, Leninist teorinin otoriter ve seçkin tarzına yönelik belli başlı eleştiriler geliştirmiştir. Devrimin gerçek öznesi olarak tasarlanan öncü partiye yönelik eleştiri, bunların başında gelmektedir. Kendisini sınıf bilincine sahip seçkin bir azınlık olarak gören ve bu nedenle proletaryaya politik önderlik yapma görevini üstlenen Lenin'in öncü partisi, işçi sınıfını tamamen nesne konumuna indirgeyen bir bakış açısının ürünüdür. Kara dergisi yazarlarından Ahmet Arslaner'in de ifade ettiği gibi, Marksist modeldeki "dışarıdan bilinç götürme" nosyonu, Lenin ile birlikte otoriter bir partinin tekeline girmiş ve bir anlamda parti, sınıf bilincinin yerine ikame edilmiştir. Hatta sınıf adına bilinci üstlenmiş olan Lenin'in Bolşevik partisi, iktidarı da sınıf adına üstlenmekten geri durmamıştır (Arslaner, 1987). Kısacası, Marksist-Leninist teorideki otoriter-elitist bakış, fiili olarak Bolşevik Parti'de ifadesini bulmuştur.

Diğer yandan Lenin, devlet mekanizmasının korunması ve zaman içerisinde güçlenmesini, kendi modeli içerisinde uygun bulmuştur. Geçici olduğu iddia edilen "proletarya diktatörlüğü", Leninist modelde, hiyerarşik ve bürokratik bir işçi devleti olarak ifadesini buldu. Birçok anarşiste göre bu durum, halihazırda baskı ve zor rejiminin hakim olduğu kapitalist yönetim modelinin devlet düzeyinde uygulanmasıdır. Hatice Ertan'ın Kara dergisinde yayımlanan bir yazısında bu durum eleştirilmektedir. Yazara göre sosyalist otoritenin bu şekilde kurulmasının ardından, devletin zaman içerisinde "sönümlenmesini" beklemek tamamen mantıksızdır: "*Üretim böylesi gelişirken, toplum büyük bir atelyeye dönüşürken, disiplin sağlamlaşırken, zorunluluklar alışkanlığa dönerken, dolayısıyla otorite güçlenirken devlet nasıl sönecek?*". Zaten Ertan'a göre, Lenin'in böyle bir amacı da yoktu. Lenin önderliğinde Bolşevikler, gizli polisleri, orduları ve politik kadrolarıyla, totaliter bir rejim için tamamen hazırlıklıydı (Ertan, 1987b). Yani kısacası, halkın kapitalist sömürüden kurtulması ve eşitlikçi ilişkilerin hakim olduğu bir toplumun kurulması amacıyla yola çıkan Lenin iktidarı, sosyalist devlet eliyle, Çarlık Rusya'sından miras aldığı baskı ve sömürü kültürünü devam ettirdi. Diğer bir deyişle, burjuvazi-proleterya çelişmesini proleterya lehine çözümlenme misyonu ile hareket ettiği iddia edilen Marksist-Leninist hareket, geri-kalmış Rus sanayileşmesini tamamlamaktan başka bir şey yapmadı. Hatta Lenin, kapitalist ülkelerde uygulanmaya başlayan taylorizmin, SSCB'deki fabrikalarda da uygulanmasından son derece memnundu (Çelebi, 1989b). Kısacası Kara ve Efendisiz dergileri, Marksist-Leninist modeli ve Lenin dönemi ortaya çıkan toplumsal koşulları, anarşist bir yaklaşımla eleştirmiştir.

Diğer yandan dergi çevresi Stalin dönemi SSCB'sindeki totaliter yönetim uygulamalarını da otoriter Marksist zihniyetin bir devamlılığı olarak nitelendirmekteydi. Kemal Demir, Kara dergisinin 2. sayısında yayımlanan "Stalinizm Var mı?" başlıklı yazısında, bu yaklaşımı net bir şekilde ortaya

koymuştur. Stalinizme yönelik geliştirilen Marksist eleştirilerin yersiz olduğunu ve sosyalizmin başarısızlığının Stalin dönemi despotizmine indirgenemeyeceğini şu cümlelerle ifade etmiştir (Demir, 1986b):

“Stalinizm yoktur. Stalinizm, belirli tarihsel koşullarda tavrı alan siyasi bir otoritedir. Her siyasi otorite, benzer tarihsel koşullarda benzer tavırları almaya sonuna kadar açıktır. 1930’lar Rus bürokratlarının ve parti liderlerinin ideolojisi Marksizmdi, bugün de öyledir. ‘Stalinizm’ iktidardaki Marksizmden başka bir şey değildir. Radikal bir ‘stalinizm’ eleştirisi, radikal bir siyasi otorite eleştirisi olmaksızın yapılamayacaktır”.

SSCB’deki 1980 sonrası konjonktürel değişimler de, dergi çevresi açısından radikal bir değişimin habercisi değildi. Gorbaçov’un 1985 yılında iktidara gelmesi ile birlikte yürürlüğe konulan Glasnost ve Perestroyka gibi belli başlı liberalleşme ve demokratikleşme programları, dergi yazarları açısından tahakkümün kılık değiştirmesinden ibaretti. Efendisiz dergisinin 2. sayısında yayımlanan “Ekim Devrimi ve Gorbaçov Gerçeği” başlıklı yazıda İhsan Ülgen, Gorbaçov’un, iktidara geldikten sonra muhaliflerin tamamını tasfiye ettiğini, askeri ve dış politikada tam yetkili, ekonomik politikalarda kısmi yetkili olan merkezîyetçi bir başkanlık sistemini benimsemiş olduğunu hatırlatan yazar, onun “temsili katılım”, özyönetim” ve “katılımcılık” gibi vaatlerinin gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Çünkü merkezileşme, üretime dayalı tahakküm toplumlarının en önemli özelliğidir (Ülgen, 1988b). Kısacası yazara göre, SSCB geleneğinden sapma olarak nitelendirilen Gorbaçov reformları, bir diğer Batılı tahakküm biçimi olan liberal demokrasi anlayışının devlet totaliteryenizmi yerine ikame edilmesinden başka bir şey değildir. Özetle Marx-Lenin-Stalin-Gorbaçov çizgisi, hem düşünsel hem de tarihsel bağlamda düşünüldüğünde, sol siyaset geleneğinin otoriter damarını temsil etmektedir. Özgürlükçü bir felsefe olan anarşizm açısından, aralarında bir ayrıma gitmek olanaksızdır. Çünkü onlara göre tahakkümcü bir yaklaşım, tüm zamanlarda ve mekanlarda benzer yıkıcı sonuçlar vermeye mahkumdur.

Marksist sol geleneğe yönelik anarşist eleştiriler Kara ve Efendisiz dergilerine, yalnızca kuramsal tartışmaların ve evrensel uygulamaların kritiği ekseninde yansımamıştır. Bu tartışmaların bir diğer boyutu, Türk soluna yönelik eleştiri ve tespitlerdir. Çünkü meselenin ulusal yönü, dergi yazarlarını da yakından ilgilendiren bir mahiyettedir. Sol içinden gelen Kara-Efendisiz geleneği, öncelikle sol bakış açısıyla arasına mesafe koyma amacı gütmüştür. Çünkü anarşist gelenek, her ne kadar bazı meselelerde Marksistlerle ortak bir paydada buluşsa da, ilkesel olarak çok ciddi farklılıklar içermektedir. Hatta Efendisiz’in son sayısındaki “Yeni Bir Yayın Dönemine Girerken Düşünceler” başlıklı yazıda Suat Alaca, Efendisiz dergisinin sol “içi” çatışmanın bir ürünü olduğuna dair eleştirilere şu şekilde cevap vermiştir (Alaca, 1989):

“Efendisiz dergisi, tarihinin hiç bir döneminde hiç bir meclisin sol tarafındaki sandalyelerde oturmamış bir toplumsal hareket geleneğinin bir

parçasıdır. Kısacası ne Efendisiz sol bir dergidir ve ne de Efendisiz'in savunduğu liberter hareket sol bir harekettir”.

Gerçekten de Türkiye'deki siyasi yaklaşımlara tamamen yeni bir alternatif olarak ortaya çıkan Kara-Efendisiz çizgisinin Türk siyasi literatüründeki konumunu belirleyebilmesinin yolu, sol gelenek ile kendisi arasına bir çizgi çekmesinden geçiyordu. Nitekim hem Kara hem de Efendisiz dergisi yazarları, kendilerinin de bir zamanlar içinde bulunduğu Türk solunu, birçok yazıda eleştirel bir üslupla mercek altına almışlardır.

Türkiye'de meydana gelen 1980 darbesi, Türk siyasetinin yanı sıra, Türk solunun da kan kaybetmesine neden oldu. 12 Eylül öncesi dönemle kıyaslandığında Türk solu, toplumsal gücünü önemli ölçüde yitirmiş durumdaydı. Bunun nedenleri arasında darbe yönetiminin uyguladığı idamlar, işkenceler ve tutuklamalar gibi baskı ve şiddeti merkezine alan uygulamalar gösterilmektedir (Bora, 2020). Ancak solun eski gücünü yitirmesini, yalnızca konjonktürel bir baskının ürünü olarak yorumlamak yanlış bir yaklaşımdır. Nitekim 12 Eylül öncesinde Taksim'de 500.000 kişiyi toplama kudretine sahip bir toplumsal hareketin, 1980'lerin ikinci yarısına gelindiğinde 3-5 bin kişilik okuyucu kitlesine sahip dergilerle sınırlı kalması, mücadele tarzındaki belli başlı hataların sonucuydu. Efendisiz dergisinin 1. sayısında Kemal Demir imzasıyla yayımlanan “Tartışılmayacak Mı?” başlıklı yazıda, bu minvalde eleştirileri bulmak mümkündür. Demir'e göre Türkiye'deki devrimci toplumsal hareketlerin anti-faşizm ile kendini sınırlandırması, hareketin kısırlaşmasının en önemli sebebidir. Yazar, devrimcilerin kitlesel gücünün “bir gecede” bastırılabilmesinin sebebini şu şekilde açıklamaktadır (Demir, 1988b):

“Şüphesiz bu süreçte en önemli rolü, ‘anti-faşist’ mücadeleye verilen abartılı rol, toplumsal mücadeleyi anti-faşizmden ibaret görmek ve pratikte devrim mücadelesini bununla özdeşleştirmek oynadı.1975'ten başlayarak hızlanan anti-faşist mücadele her şeyin önüne geçerken, bütün diğer alanlar bu mücadeleye bağımlı ve ona göre biçimlenir kılındı...Devrimci hareketler bütün yapılarını, örgütlenmelerini, hatta kadro ve kitle zihniyetlerini bu mücadeleye göre biçimlendirdiler. Kendi kadro ve kitleleri, faşizme karşı şartlı refleks kazanırken, tahakkümün diğer biçim ve araçlarına karşı duyarsızlaşmaya başladılar”.

Türk soluna yönelik eleştiriler sadece bununla sınırlı değildir. Sosyalist hareketin, Türkiye'de değişen tarihsel koşullara göre renk değiştiriyor olması da, dergi çevresi tarafından eleştirilerin hedefi olmuştur. Hatta Tek Parti döneminde faaliyet gösteren TKP kökenli Kadro Hareketinin mevcut statükoyla yakın ilişkiler kurmuş olması bile, dergi yazarları tarafından eleştirilmiştir (Çapanoğlu, 1988). Ancak onların temel eleştirileri, Marksist sol hareketin, 12 Eylül darbesiyle birlikte devrimci ilkelerden sapmış olmasına ve mevcut “sol” kesimlerin liberal bir çizgiye kaymış olmasına yönelikti. 80 sonrası dünyadaki ve Türkiye'deki liberalizasyon dalgası, bu değişimin önemli sebeplerinden biridir. Nitekim SSCB'deki liberalleşme adımları da Türk solu üzerinde etkili olmuştu. Ancak anarşistler, mevcut koşulların zorlaması nedeniyle devrimci duruşun kaybedilmesine pek de sıcak bakmamıştır.

Çünkü onlara göre sosyalist liberasyon süreci, Türk toplumunun “özgürleşmesine” herhangi bir katkıda bulunmayacaktır. Örneğin Efendisiz dergisinin 2. sayısında yayımlanan Melih Tezgör imzalı “AET ve Özgürleşme” başlıklı yazıda, Türk solunun, AET(Avrupa Ekonomik Topluluğu)’ye katılma konusundaki değişen tavrı eleştirilmiştir. 60’lı yıllarda devrimcilerin “Onlar ortak, biz pazar; ortak pazar” sloganı attığını hatırlatan Tezgör, 12 Eylül sonrası dönemde birçok solcunun AET’yi savunacak kadar mevcut statükoyla iyi ilişkiler kurmuş olmasına dikkat çekmiştir (Tezgör, 1988). Şunu da belirtmek gerekir ki, dergi çevresi, Türk solunu tümüyle yeren bir yaklaşım benimsememiştir. Bu noktada devrimci olan ve devrimci olmayan Marksistler arasında bir ayrıma gidilmiştir. Devrimci olmayanlar, darbe sonrası dönemin siyasi atmosferiyle uyumlu bir duruş sergilemesinden ötürü eleştirilirken, devrimci Marksistlerin 12 Eylül öncesi dönemde ortaya koyduğu mücadele, her şeye rağmen olumlu karşılanmıştır. Kara dergisinin 4. sayısında yayımlanan “Yenilmiş Asilere Çiçek Verelim” başlıklı yazıda Kemal Demir, o dönemde ortaya koyulan mücadelede kardeşlik duygusu, dayanışma ruhu, coşku ve yarını bile düşünmeyen bir özverinin olduğunu ifade ederek, ortaya koyulan devrimci tecrübenin ve başkaldırı ruhunun hakkını teslim etmeye çalışmıştır (Demir, 1987b).

Dergilerde sol geleneğin genel olarak kritiğinin yapılmasının yanı sıra, sola dair daha güncel meseleler de ele alınmıştır. Örneğin 80’li yılların ikinci yarısında cereyan eden “sosyalist parti” tartışmaları da anarşist eleştirilerin odağı olan güncel meselelerden biridir. Kara dergisinin yayımlanmaya başladığı yıl olan 1986’da, farklı sol fraksiyonlardan gelen isimlerin ortak bir sosyalist parti kurmaya yönelik tartışmaları doruk noktasındaydı. Mehmet Ali Aybar ve Doğu Perinçek gibi sol gelenekten gelen bu insanlar, “CHP dışındaki solun birliği” parolasıyla hareket etmeye çalışmaktaydılar (Ergül, 2010). Ancak bu durum anarşistler tarafından ciddi eleştirilerin odağı haline geldi. Kara dergisinin ilk sayısında yayımlanan “Sosyalist Parti Tartışmaları Üzerine” başlıklı yazı, bu meseleyi irdelemektedir. Partiyi kurma amacıyla bir araya gelen insanlar arasındaki ciddi farklılıklar bulunduğuna dikkat çeken yazar, böylesi bir konsensusun oluşabilmesine ihtimal vermemektedir. Hatta yazara göre, sosyalist bir partinin kurulmaya çalışılması, dönemin konjonktürü açısından tamamen hatalı bir yaklaşımdır. Batılı toplumlar, sosyalist hedeflerin bir parti aracılığıyla gerçekleştirilebileceğine olan inançlarını yitirmişken, Türkiyeli sosyalistlerin parti kurmak amacıyla hareket etmesi, geç kalınmış bir “Batılılaşma” çabasından başka bir şey değildir (Sosyalist Parti...,1986). Diğer yandan, Kara çevresi gibi belli başlı sol kökenli grupların bu tartışmanın dışında kalmayı tercih etmesine yönelik Bülent Somay’ın dile getirdiği eleştiriler de, bu yazıda gündeme getirilmiştir. Bir “parti” kurma girişimine anarşistlerin asla sıcak bakmayacağını, yazarın şu cümlelerinden çıkarsamak mümkündür (Sosyalist Parti...,1986):

“Bizim mutlak doğrularımız yok, ama hiç şüphesiz istemlerimiz var. Ve ne istediğimizi biliyoruz. Seçim propagandalarında TV’den konuşmak istemiyoruz,

kimsenin oyunu istemiyoruz, kimseyi temsil ettiğimiz iddiasında değiliz ve biz “Akıntıya Karşı” sayfalarında sayfalarca siyaset eleştirip sonra da kurt siyasetçilerle siyaset oyunu oynamak istemiyoruz. Kendi kendini statükonun hiçbir dalına tutunmadan her yerde var eden ‘radikalizm’, ‘öteki’ni sokakta, fabrikada, okulda, tiyatrodaki, aklınıza gelebilecek her yerde –ama soyut toplumun soyut kurumlarında değil- var edecek ve herkesin sadece kendisini temsil ettiği bir ‘radikalizm’ istiyoruz. Bunun yeri de ‘Sosyalist Parti’ değildir, yumurtanın çürük olduğunu anlamak için onu yutmaya gerek yok”.

Yeni Toplumsal Hareketler

Kara ve Efendisiz dergileri, 1960 ve 1970’li yıllarda kendini gösteren yeni toplumsal hareketleri dergi sayfalarına taşımıştır. Özgürlükçü hareketlerin her türlüünü destekleyen dergi çevresi, ekoloji hareketi, barış hareketi, feminist hareket, nükleer enerji karşıtlığı gibi konuları yoğun bir şekilde dergilerinde yer vermiştir. Ayrıca bunları anarşist bir perspektifle değerlendirmiş ve bu konuların Türkiye’de bir “mesele” haline gelmesine öncülük etmiştir.

İlk olarak öğrenci hareketlerine baktığımızda, Kara dergisinin bu konuya daha çok eğildiğini görmekteyiz. Dergide çıkan yazılar genellikle 80’li yılların öğrenci hareketleri ile ilgili haberlerden oluşmaktadır. Örneğin, 5. sayıdaki “Bir Öğrenci Grevinin Ardından” başlıklı çeviri yazı, 1986 yılında Fransa’da ortaya çıkan öğrenci hareketlerini değerlendirmekte ve 1968 yılındaki öğrenci hareketleri ile kıyaslamaktadır. Nedelko Suat müstear ismi ile yayımlanan 6. sayıdaki “Polonya’nın Yeni Öğrenci Hareketi” başlıklı yazı ise, Polonya’da vuku bulan öğrenci hareketini ele almaktadır. Zorunlu askerliğe karşı bir protesto olan bu hareketin amacı, askere gidenlerin, Polonya’nın askeri çıkarlarını koruyacağına dair yemin etme zorunluluğunu ortadan kaldırmaktır. Diğer yandan Polonyalı öğrencilerin, sivilleri öldürmeyi reddeden Nazi askerinin mezarına çelenk bırakması da yazıya dahil edilmiştir (Suat, 1987a). Derginin 8. sayısında ise “Öğrenciler: Haklarımıza Sahip Çıkalım” başlıklı bir röportaj bulunmaktadır. Öğrenci derneğine mensup biriyle gerçekleştirilen bu röportajın konusunu, öğrencilere sorulmaksızın eğitim alanında çıkarılmak istenen yasa tasarısı oluşturmaktadır.

İkinci olarak Kara ve Efendisiz dergileri, ekoloji hareketini yakından takip etmiş ve bu konuya önemli bir yer ayırmıştır. Her meselede olduğu gibi, bu meseleye de özgürlükçü bir noktadan yaklaşan dergi yazarları, ekolojik problemin sadece çevre sorunları dikkate alınarak çözümlenemeyeceğini ve ancak tahakküm sorunu ekseninde değerlendirilirse, doğa üzerinde oluşan tahribatın temel nedenlerinin saptanabileceğini vurgulamıştır. Efendisiz dergisinin 2. sayısında “Yine Yeşil” isimli yazıda bu konuyu tartışan Alaca, insanın doğa üzerindeki tahakkümünü, insanın insan üzerindeki tahakkümünün bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Diğer bir deyişle, ekolojik tahribat, tahakkümcü anlayışın çağımızdaki zorunlu çıktısıdır. Bu noktadan hareket eden Alaca, ekolojik devrim mücadelesinin, toplumsal devrim mücadelesinden ayırt edilemeyeceğini vurgulamıştır (Alaca,1988). Diğer yandan, Kara dergisi, yayımlandığı dönemin güncel ekoloji gündemini de sayfalarına

taşımıştır. Nedelko Suat müstear ismiyle 6. sayıda yayımlanan “Teknolojinin Diğer Yüzü” adlı yazı, Almanya, Çekoslavakya ve Polonya’da, uzun süredir devam eden asit yağmurları nedeniyle ağaçların ölmeye başlamasına yönelik bir haber konu edinmiştir. Aynı sayıdaki “Delphi’ye Darbe” isimli yazıyla, Yunanistan’da kurulması düşünülen alüminyum oksit işleme tesisinin doğaya ve çevredeki kültürel mirasa zarar vermesi dolayısıyla bölge halkı tarafından yapılan eylemler dergi sayfasına taşınmıştır. 9. sayıdaki Nur Akalın (1987) imzalı “Kaplumbağasever Olmanın Suçu?” isimli yazıda caretta cinsi kaplumbağaların korunması gerektiğini dile getirmektedir. Caretta cinsi kaplumbağalara yönelik dergi çevresinin hassasiyeti, dergi sayfalarını aşmıştır. Dergi yazarların olan Ufuk Ahıska, Dalyan İztuzu’ndaki caretta cinsi kaplumbağaların yumurtlama alanına otel yapılması girişimine yönelik açlık grevi eylemi yaptıklarını ve bu anlamda Türkiye’de bir ilke imza attıklarını ifade etmiştir (Soydan, 2014).

Üçüncü olarak Kara ve Efendisiz dergileri, feminist harekete birçok yazıda yer ayırmıştır. Anarşist bir yaklaşımın hâkim olduğu bu yazılar, hem kadın-erkek eşitsizliği meselesi ile ilgili teorik tartışmaları hem de feminizmin güncel durumuna yönelik değerlendirme ve eleştirileri barındırmaktadır. Örneğin Efendisiz dergisinin 4. ve 5. sayılarında tercümesine yer verilen, Rosella Di Leo’nun “Erkek Tahakkümünün Kökenleri Üzerine” başlıklı makalesi, kadın-erkek eşitsizliğinin kökenlerini ve bu hususta süregelen tartışmaları ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Yazar, cinsel eşitsizliğin kökenlerini patriarkal kültürde aramaktadır. İlk olarak, bu kültürün temel yapısının kamu alanı/özel alan ayrımına dayandığını belirten yazar, hiyerarşik tüm toplumlarda görüldüğü gibi, kadınların, hem özel alan olan “ev çevresine” sıkıştırıldığını hem de erkekler tarafından kamusal/politik alandan dışlandığını ifade etmektedir. Tüm saygın roller, entelektüel nitelikler ve saygın değerler toplumun merkezinde konumlanan erkeklere atfedilirken, edilgen, düşüncesiz ve pratik olduğu iddia edilen kadınlar, toplumun saygın olmayan tüm işlerini üstlenmiş ve toplumun ancak kıyısında yer edinebilmiştir. Ayrıca, kadının toplumsal rolü de erkek tarafından belirlenmiş, evlilik ve annelik müesseseleri ile birlikte kadın, baba otoritesinden koca otoritesine geçişe mecbur bırakılmıştır. Buradan hareketle yazar, erkeğin özne, kadının ise nesne durumuna düştüğünü ifade etmiş ve toplumsal alandaki belirleyici unsurun erkek olduğunu vurgulamıştır (Leo, 1989).

Kara dergisinin 10. sayısındaki Kemal Demir imzalı “Feminizm?” başlıklı yazıda ise, anarşizm ile feminizm arasındaki ilişki incelenmektedir. Anarşist hareketin feminizm ile yakın ilişki içinde olduğunu ancak bazı noktalarda farklılaştığını belirtmektedir. Feminizmin yalnızca erkek iktidarını hedef alan yaklaşımını eleştiren yazar, yalnızca mikro otoritelerin değil, devlet gibi makro düzeydeki bir otoritenin de hedef alınması gerektiğini belirtmiştir. Ekoloji hareketi, barış hareketi ve feminist hareket gibi akımların “özgün” bir kalkış noktası olduğunu ve otoritenin özgün biçimlerini hedef aldığını belirten Demir, anarşist hareketin bir tür ortak zemin sağladığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle, anarşizmin, anti-otoriter

tüm hareketler için bir bileşke alanı oluşturduğunu ifade etmiş ve anarşist hareketin bütüncül yaklaşımının benimsenmesini, tüm hareketler için önemli olduğunu vurgulamıştır (Demir,1987a).

Kara dergisinin 10. sayısının çıkan Tayfun Gönül imzalı “Dayağa Ceza Mı?” isimli makale ise, Türkiye’deki feminist hareketin eleştirisini ve akabinde belli başlı öneriler içermektedir. Mevcut dönemde, bir grup feministin “dayağa karşı” yaptığı gösterilerde kullanılan “dayağa ceza” sloganını eleştiren Gönül, suç ve ceza kavramlarının ve bunların pratiğe yansımaları olan yargılama ve infaz süreçlerinin devlet organizasyonunun bir parçası olduğuna ve bu nedenle, atılan sloganın anti-otoriter bir nitelikte olmadığına dikkat çekmiştir. Akabinde ise, daha özgürlükçü bir söylem olduğunun altını çizerek, “dayağa karşı dayanışma” sloganını önermiştir (Gönül, 1987a). Yazının devamında ise yazar, feminist hareketin başarıya ulaşması için bazı önerilerde bulunmuştur. Erkek egemenliğine karşı yalnızca kadınların örgütlenmesinin yanlış olduğunu belirten Gönül, anti-cinsiyetçi erkeklerin de harekete dahil edilerek toplumsal tabanın genişletilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yolunun ise, ailenin ve toplumsal cinsel kimliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir “Cinsel devrimin” hedeflenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yazara göre cinsel devrim düşüncesinin harekete eklenmesi ile birlikte, yalnızca erkek egemenliğini değil, aynı zamanda “egemenlik” kavramını da sorgulayan bir perspektif oluşturulabilecektir. (Gönül, 1987a).

Son olarak Eşcinsel/LGBT hareketi de dergi sayfalarında yerini almıştır. Kara dergisinin bu meseleyi çok erken bir dönemde ele almış olması da dikkat çekicidir. Türkiye’deki eşcinsel hareketin daha yeni filizlenmeye başladığı bir dönemde Kara çevresi, meseleyi dergi sayfalarına taşımıştır. Kara’ya son dönemlerinde katılan Tayfun Gönül, eşcinsel haklarını siyasi platformda savunan ilk dergi olduklarını belirtmiştir. Gerçekten de 1987 gibi erken bir tarihte LGBT hareketinin savunulması dikkat çekicidir.

Cezaevlerindeki Politik Tutuklulara Yönelik Aksiyoner Bir Yaklaşım

1970’ler itibariyle hızlı bir şekilde yükselen devrimci sol gruplar, darbeyle birlikte tamamen sindirilmiştir. İdamlar, işkenceler, hapis cezaları ve devam eden süreçte baskı ve gözetimin artması ile birlikte sol tamamen ezilmiştir (Bora, 2020). Bu baskı rejiminin 80’ler boyunca yerleşik bir hal alması ve cezaevlerindeki siyasi tutuklu sayısının ciddi rakamlara ulaşması, toplumsal direnişin bir bakıma “dışarıdan içeriye” taşınmasına neden olmuştur. Otoriter düzenin tüm biçimlerine karşı tepki gösteren Kara ve Efendisiz dergileri, cezaevlerine ilişkin ulusal meseleleri de yakından takip etmiş ve dergi sayfalarında bu konuyu gündeme getirmiştir. Kara dergisinin son sayıları itibariyle güncel konulara daha fazla eğilmeye başlayan dergi çevresi, cezaevleri meselesini de bu dönemde ele almış ve Efendisiz dergisi ile bu durum, belli bir süreklilik kazanmıştır. Ayrıca hem Kara hem de Efendisiz dergilerinin her ay yaklaşık 200 sayıyı cezaevlerindeki hükümlülere dağıtması, meselenin dergi çevresi açısından önemli olduğunun bir diğer göstergesidir (Soydan, 2014).

1980’li yıllar itibariyle darbe yönetiminin cezaevlerindeki ortaya koyduğu anti-hümanist tavır, zaman içerisinde çok daha kötü boyutlara ulaştı. Hücre cezası, işkence, sevk zinciri ve tek tip kıyafet uygulaması gibi birçok uygulama, cezaevlerinde açlık grevi, ölüm orucu gibi ciddi protestoların ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1987 yılı itibariyle Sağmalcılar cezaevinde başlayan protesto ve eylemler, ülkedeki birçok cezaevine yayılmıştır. Tutukluların cezaevlerinde başlattığı direnişler, tutuklu ve hükümlülerin dışarıdaki yakınları ve arkadaşları tarafından da destek görmeye başlamış, hatta zaman içerisinde farklı sol fraksiyonlardan insanların bir araya geldiği toplumsal muhalefet hareketine dönüşmüştür (Gür, 1987). Sol eğilimli 14 farklı derginin bir araya gelmesi ile oluşturulan dayanışma ve işbirliği, birtakım eylemleri de beraberinde getirmiştir. Cezaevlerindeki haksız uygulamaların kaldırılmasına yönelik talepleri iletmek amacıyla bir dilekçe hazırlanmış ve TBMM’ye doğru bir yürüyüş başlatılmıştır. Ancak bu yürüyüş sonunda İnsan Hakları aktivisti ve aynı zamanda bir mahkûm yakını olan Didar Şensoy, polislin meclis önündeki eyleme müdahalesi sırasında öldürülmüştür. Bu olay Kara dergisinde de yer bulmuş, Hatta Kara’nın Ekim 1987’de yayımlanan 11. sayısında Didar Şensoy anılmıştır.

Kara dergisi ise bu dayanışma ve iş birliği ortamına ilk etapta dahil olmuş ancak bazı ilkesel farklılıklardan ötürü kendini çekme kararı almıştır. Bu iş birliğine dahil olan 13 Marksist ve 1 feminist derginin cezaevleri meselesinde ortaya koydukları somut çözümler ile Kara dergisinin önerileri arasındaki çelişkiler, bu ayrılığa zemin hazırlamıştır. Özellikle Marksist sol dergilerin yaklaşımları, Kara dergisinin toplumsal mücadele tarzına uymayan bazı nüanslar barındırmaktadır. Kara Dergisinin 11. sayısında yer alan Ufuk Gür imzalı “İyi, Kötü, Çirkin” ile Osman Konur imzalı “İnsanca Bir Hapishane?” isimli yazılar, farklılıkların hangi noktalarda ortaya çıktığını dergi okurlarına kısaca aktarmaya çalışmışlardır. İlk olarak, 14 derginin imzasıyla çıkarılan özel sayıda bulunan “insanca bir hapishane” istemi, Kara dergisinin imzasını çekme nedenlerinden biridir. Bu, Kara’ya hâkim olan anarşist felsefeye aykırı bir ifadedir çünkü Konur’a göre hapishaneler, otoriter düzenin vazgeçilmez bir parçası ve onun en somut kanıtıdır (Konur, 1987c). İkinci mesele ise hapishanede bulunan tutuklu ve hükümlülerin “statüsüne” ilişkin istemlerle ilgilidir. “Politik tutuklu statüsü” getirilmesine yönelik sol dergilerden gelen bu talep, Konur’a göre belli bir ayrıştırma biçimini ifade etmektedir. Politik tutukluları, adi veya normal suçlardan ötürü tutuklu olan insanların üstünde konumlandırma çabası, hiyerarşiye ve eşitsizliğe yol açacaktır. Yazara göre yapılması gereken tüm tutukluların özgürleşmesini istemek ve topyekûn hapishane sistemini hedef almaktır çünkü bu ayırım, ciddi bir tutarsızlıktır (Konur, 1987a). Üçüncüsü ise meclise dilekçe verme meselesinde ortaya çıkmıştır (Gür, 1987). Herhangi bir siyasal erk aygıtı ile temas etme fikri, derginin mücadele tarzına uygun bir yaklaşım değildi. Çünkü mevcut politikanın araçları ile hak aramak, Kara’ya göre, düzenin çizdiği sınırlar içinde ortaya koyulacak beyhude bir çabadır. Özetle, cezaevleri ve Didar Şensoy’un ölümü ile ilgili ortaya koyulan dayanışma kampanyasının istemleri ve yöntemleri, Kara dergisinin özgürlükçü tavrı ile

çelişmektedir. Çünkü anarşist felsefenin reel toplumsal olaylara yaklaşımı diğer tüm ideolojilerden farklılaşmakta ve kısmi çözümlere dayalı bir eylem gerçekleştirmek yerine kalıcı ve köklü çözümler bulmayı arzu etmektedir.

Diğer yandan Kara dergisi, toplumsal dayanışmaya katılmamakla birlikte, “Dayanışma: Özgür Bir Yaşam İçin Boşalsın Zindanlar” ismi ile çıkan özel sayısını cezaevleri meselesine ayırmış ve desteğini bağımsız bir şekilde göstermiştir. Bu sayıda hapishanelerin tamamen kaldırılması ile özgürleşmenin paralel olduğu ortaya koyulmuş ve cezaevlerindeki tutuklulara moral verecek bazı yazılar yazmıştır. Ayrıca Kara, İtalya’da haksız yere tutuklu bulunan bir Türk vatandaşın mektubunu derginin 10. sayısında paylaşarak uluslararası bir dayanışma örneği de göstermeye çalışmıştır.

Cezaevleri meselesine yönelik yazılar Efendisiz dergisinde de devam etmiştir. Oğuz Han müstear ismiyle derginin 2. sayısında çıkan “Cezaevlerine Karşı Toplumsal Dayanışma” başlıklı yazıda yazar, Kara dergisinde dile getirilen “İnsanca hapishane” isteminin tutarsızlığına ilişkin yaklaşımı daha çarpıcı bir biçimde dile getirmiştir (Han, 1988):

“Cezaevleri konusunda tavır alırken orayı onaylama mantığına sıkışmamak gerekir... Bugünkü şartları anti-demokratik bulup karşı koymak, içinde konforlu cezaevlerinin olumlanması eğilimini barındırır: yani demokratik cezaevi... Hapishaneleri “doğal” kurumlarmış gibi kabullenip onun evrimini, daha iyi şartlara kavuşturulmasını doğrudan talep etmek ancak onu zorunlu kılan kurumlar ve durumları da aynı mantık dizgesinde düşünmekten ileri gelen bir ‘yanılsama’dır”.

Buradan anlaşılacağı üzere, meseleye mevcut toplumsal paradigmanın mantığıyla veya hâkim politik söylemlerle yaklaşılması hem Kara hem Efendisiz dergisi açısından derin bir çelişki olarak görülmektedir. Çözüm ise, hapishaneyi yapay otorite biçimlerinin bir türevi olarak algılayıp ona karşı özgürlükçü bir mücadele vermek ve ayırım gözetmeksizin tüm tutukluların özgürleşmesini savunmaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Batı siyasal hayatında zaman zaman etkisini gösteren anarşizm, Türkiye’de çok sınırlı bir etki alanı bulmuştur. Aydınlanmacı fikirlerin Osmanlı fikir hayatına girmesiyle birlikte anarşizme ilişkin bazı sığ tartışmalara rastlamakla birlikte, anarşist öğretinin Anadolu coğrafyasında bir etkinliğe ulaştığını saptamak mümkün değildir. Cumhuriyet dönemine geçildikten sonra da herhangi bir anarşist eğilime rastlamamaktayız. Neredeyse tamamen pejoratif manasıyla ele alınan anarşizm, kaos olgusuyla eşitlenmiş ve yalnızca bireysel düzeydeki radikal eylemleri nitelendirmek maksadıyla kullanılmıştır. Ancak 1980 sonrası Türk siyasal hayatındaki konjonktürel değişimlerin hissedilmesi ve görece daha özgür bir atmosferin oluşmaya başlamasıyla anarşist öğretisi, en azından fikirsel düzeyde tartışılmaya başlanmıştır. Yüzyıllardır devletin bu denli baskın olduğu bir coğrafyada devlet

karşıtı bir felsefenin savunulmaya başlaması, başlı başına bir yeniliktir. Sol siyaset geleneğinin Marksist fikirlerden ibaretmiş gibi algılandığı bir siyasal ortamda ilk defa anarşist fikirler kendine yer bulmuştur. Bu yeniliğin mimarları ise Kara dergisi ve onun devamı olan Efendisiz dergisidir. Türk solunun 1980 Darbesi itibariyle saf dışı bırakıldığı süreci bizzat deneyimleyen kişilerden oluşan dergi ekibi, hem geçmişin olumsuz deneyimleriyle yüzleşmek hem de alternatif bir yol çizilebilmek gayesiyle toplumcu anarşizmin felsefi ve tarihsel gelişimini dergi sayfalarında işlemiştir. Diğer yandan her iki dergi de, hem ulusal hem de uluslararası birçok meseleyi anarşist bir perspektifle ele almış ve anti-otoriter bir değerlendirme yönteminin de var olduğunu göstermiştir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki Kara ve Efendisiz geleneği, anarşizmin ruhuna uygun bir söylem düzeyine sahip olmasına rağmen, anarşizme içkin olan aksiyoner ruhu tam anlamıyla yansıtamamıştır. Türkiye’nin reel-politiğine yönelik belli başlı önemli yazıların varlığına karşın, ete kemiğe bürünmüş anarşist bir eylem yarattığını söyleyemeyiz. Ancak dergilerde yer alan yazı ve makaleleri, anarşist düşüncenin temel paradigmasını ve eleştirel yöntemini kavrayabileceğimiz bir izlek oluşturması nedeniyle, yerli bir anarşist birikimin oluşmasında bir başlangıç merhalesi sayabiliriz.

Anarşizmin Türkiye’deki kötü şöhretinin ve ‘dışarıdan’ yapılan sübjektif değerlendirmelerin farkında olan Kara-Efendisiz çizgisi, anarşizmin tarihini ve felsefesini anlatmayı öncelikli meselelerden biri olarak değerlendirmiştir. Bunu yaparken özgürlük meselesinin altını sıkça çizmiştir. Diğer ideolojik özgürlük tasarımlarına karşı anarşist özgürlük düsturu, bir ideolojik araç olarak kullanılmıştır. Ayrıca özgürlüğün bireyci yorumunu değil, baskın bir şekilde toplumcu yorumunu benimsedikleri de birçok yazıdan anlaşılmaktadır. Bunun en önemli göstergesi, geçmişteki adem-i merkezîyetçi ve federatif örgütlenme pratiklerinin yoğun bir şekilde dergi sayfalarına taşınmasıdır. İspanya Anarşist Hareketi ve Ukrayna Anarşist Hareketi başta olmak üzere birçok kolektif mücadeleye dergi boyunca rastlamak mümkündür. Bunların yanı sıra, Anadolu topraklarındaki toplumsal bir hareket olarak bilinen Babai Ayaklanması ele alan makale, özgün bir girişimin göstergesidir. Anarşist öğretinin Müslüman-Türk kültüründeki izlerini sürmek ve tarihsel bir bağ yakalamak amacıyla yazılan bu yazı, dergi yazarlarının orijinal girişimlerinden biridir. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, Kara ve Efendisiz dergileri, toplumcu anarşizme çok daha yakın bir profil çizmiştir.

Anarşist terminolojiyi doğru bir şekilde aktarma girişimi, yalnızca özgürlük meselesiyle sınırlı kalmamıştır. Özgürlüğün karşısında konumlanan otoriter yapıları tarif etmek amacıyla tahakküm kavramı sıkça kullanılmıştır. Özellikle Efendisiz dergisinde, bu kavramın otorite ve erk kavramlarıyla karıştırılmaması hususunda titiz bir tavır sergilenmiştir. Erk kavramı ile tahakküm arasında yakın bir ilişkinin olmadığını belirten Efendisiz dergisine göre, anarşizm, bir erksizlik halini değil, erkin eşit bir şekilde dağıtıldığı toplumsal bir durumu arzulamaktadır.

Anarşist literatürdeki en tartışmalı meselelerden biri olan devrim süreci de dergi çevresi tarafından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu meseleyi ele alırken Kara dergisi toplumsal devrimin ne olduğunu aktarmaya çalışırken, Efendisiz dergisi daha çok toplumsal örgütlenme ve mücadele yöntemleri üzerine yoğunlaşmıştır. Kara dergisindeki devrim olgusuna ilişkin çözümlenmelere bakıldığında, bir devrim, ‘kendiliğindenlik’ düsturuyla oluşturulan öz-örgütlenmeler yoluyla tüm asimetrik ve hiyerarşik ilişki biçimlerini ortadan kaldıran bir niteliğe sahip olmalıdır. Ancak Kara çevresi, bunun yalnızca fiziksel alanda yürütülen bir mücadeleyle değil, aynı zamanda zihinsel dönüşüm ile mümkün olduğuna yönelik bir çıkarımda bulunmaktadır. Günümüzün modern insanı, yerini yeni bir insan profiline bırakmalıdır. Diğer yandan devrim, doğrudan ‘yeni’ olanı yaratan ani bir dönüşüm değildir. Burada önemli olan nokta, yeni olanı yaratmak için gerekli özgürlük alanının yaratılmasıdır. Öncesinde devrimciler istemedikleri şeylere odaklanırken, devrim ile birlikte istedikleri şeylere odaklanacak bir alana sahip olacaklardır. Efendisiz’e baktığımızda, Kara’da soyut bir şekilde ele alınan devrim sürecinin somut alandaki karşılığı olan örgütlenme ve mücadele yöntemlerinin tartışıldığını görmekteyiz. Efendisiz’e göre toplumsal örgütlenme; açık/gizli olmayan, adem-i merkezîyetçi ve doğrudan demokratik, anti-bürokratik bir örgütlenme olmalıdır. Politik iktidar hedefinden ve tüm politik oluşumlardan uzak durmalıdır. Örgütlenmede zorunlu olmayan bir rotasyon sistemi benimsenmeli ve ücretler oybirliği ile belirlenmelidir. Bunların içindeki en dikkat çekici olanı ise “mahalle” temelli bir örgütlenme önerisidir. Özellikle aynı maddi çıkarlar etrafında oluşturulan sendika ve dernek gibi homojen örgütlenme biçimlerini kesin bir biçimde reddeden Efendisiz yazarları, mahalleleri “açık mekânlar” haline getirerek toplumun tüm kesimlerini benzer amaçlar etrafında toplayabilecek kapsamlı bir mücadele yöntemi önermektedir. Dayanışma fonları, özel özgürlükçü okullar, çamaşır evleri, küçük üretim ortaklıkları, liberter kültür merkezleri gibi mücadeleye yönelik çekirdek oluşumlar da dergi yazarları tarafından önerilmiştir. Ancak buradaki temel hedef makro tahakküm unsuru olan iktidardır. Dergi çevresi, küçük ölçekli tahakküm unsurlarına yönelik mücadeleyi olumlarken, temel amaç olarak egemen politik iktidarın yok edilmesini göstermektedir. Sonuç olarak hem Kara hem de Efendisiz dergisi, devrimin ve örgütlü bir mücadelenin aniden gelişen bir ayaklanma olamayacağı hususunda hemfikirdir. Devrimci pratikler uzun soluklu bir hazırlığın ürünü iken, devrim, yöntemli ve sabırlı bir mücadelenin meyvesidir.

Efendisiz’de tartışılan bir diğer mesele ise anarşizm-politika ilişkisi ile ilgilidir. Bu konu, anarşizmin egemen politika kavrayışıyla ele alınmasından duyulan bir rahatsızlığın ürünüdür. “İktidarı ele geçirme sanatı” olarak değerlendirilen politik tutumun, onlara göre, anarşizm ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Politika ötesi bir alternatif arayan Efendisiz, anarşizmi politik-apolitik tartışmasından uzak tutmaya çalışmış ve bunu “erk” kavramına atıfta bulunarak yapmıştır. Onlara göre politik erk, toplumsal erkin bir parçasıdır ve diğer tüm toplumsal alanlarla eşit bir konumdadır. Kısacası politikanın toplumun üstünde bir

alan olduğunu değil, onun parçası olduğunu vurgulayan bir yaklaşımın var olduğunu tespit etmekteyiz.

Aklın araçsallaştırılması meselesi, Kara dergisindeki bir diğer tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan aklının bağımsızlığını yitirmesi ve dışsal bir belirlenime maruz kalmasına karşı çıkan dergi yazarları, tahakküm unsurlarının dayatmasıyla aklın somut insandan ayrıştırıldığına dikkat çekmeye çalışmışlardır. Araçsallaştırılmış akıl ile robotik bir insan profili üretilmesinin, dergi yazarlarının özgürlükçü anlayışına ters düştüğünü çıkarsamak mümkündür. Diğer yandan, yalnızca aklın değil, bir özne olan insanın da araçsallaştırılması, her iki dergi tarafından sıkça eleştirilmiştir. Bu tutumun baş mümessili olarak ise egemen bilim anlayışının otoriter tutumu gösterilmektedir. Bilimin yalnızca Batı merkezli yorumunun meşrulaştırılmasına tepki gösteren dergi çevresi, lineer bir biçimde ilerleyen tek bir bilim türünün olduğuna ilişkin görüşlere karşı çıkmaktadır. Onlara göre tek bir bilim değil, zamana ve mekâna göre değişen birden çok bilim türü bulunmaktadır. Aynı zamanda ilerlemeci yaklaşımlar da geçersizdir. Bilimsel alandaki radikal değişimleri “devrim” olarak nitelendiren anlayışın, bir “süreklilik” yanılması içinde olduğunu iddia eden Kara ve Efendisiz yazarları, egemen bilim kavrayışını doğrudan hedef almıştır. Diğer yandan, bilimin iktidar ilişkileri içindeki yeri de eleştirilmiştir. Onlara göre bilim, soyut alanda bağımsız olarak bulunuyor olabilir, ancak pratikte politik iktidarların ideolojik bir aygıtı olarak varlığını devam ettirmektedir. Bilimin tahakkümcü oluşumlar ile ilişkisini olumsuzlayan yazarlar, Marksist bilimselcilğe ayrı bir parantez açmaktadır. Marksizmin doğa bilimlerini toplum bilimlerine ikame etme girişiminin insanoğlunu anlamlandırma konusunda yetersiz olduğunun ve bilim adı altında toplumu kuşatma ve kontrol etme girişiminin sosyalist bir yaklaşımda yeri olmadığını altı çizilmektedir. Kısacası, anarşist bir kimliğe sahip olan bu dergiler, anarşizm ile Marksizm arasındaki bu temel farkı vurgulayarak kendi konumlarını belirlemeye çalışmışlardır. Dahası, Batı merkezli bilim anlayışına alternatif olarak “yıkıcı bilim” diye alternatif bir yaklaşım ileri sürmüşlerdir. Toplum bilimlerinin iktidar ilişkilerinden koparılmış bir halinin savunulduğu bu yaklaşımın amacı, bilimi, uyulması zorunlu bir otorite olmaktan çıkarmak ve onun diğer disiplinlere karşı üstünlüğünü ortadan kaldırmaktır. Anti-bilimci yaklaşımın bir başka türevi, dergi yazarlarının sergilediği anti-entelektüalist tutumdur. Entelektüellerin sahip olduğu bilgi düzeyi ile kitleleri edilgenleştirme potansiyelinin olduğunu vurgulayan yazarlar, onların bu alandaki üstünlüğünün kaçınılmaz olarak politik alana taşınacağını öne sürmüşlerdir. Onlara göre, belli başlı kurtuluş reçeteleri veya orta-kısa-uzun vadeli programlar aracılığıyla bir tür toplum mühendisliğine soyunan entelektüeller, kitlelerin özgür iradelerini yok sayan bir elitler grubuna dönüşmüştür. Kısacası dergi çevresi, bireyin/toplumun yaratım potansiyelini yok sayan otoriter bilim anlayışının bütün türevlerine net bir şekilde karşı çıkmaktadır.

Kara ve Efendisiz dergileri, liberal demokrasiye de teorik ve pratik düzeyde eleştirel bakmayı ihmal etmemiştir. Özellikle “özgürlük” kavramı üzerinden

liberalizm ve onun demokrasi varsayımları çürütülmeye çalışılmıştır. Buna göre liberal özgürlük anlayışında birey, tamamen soyut bir düzlemde ele alınmış ve “somut insana” yönelik gerçekçi bir tutum benimsenmemiştir. Bu birey tarih-dışı, mekân dışı ve yaşamayan bir bireydir. Dahası, bu bireyin varlığı, bir “zorunluluk” olarak görülen politik iktidarın varlığı ile ilişkilendirilmiştir. Liberal teori, devlet kurumu ile özgürlük unsurunu bağdaştıran ve otoritenin varlığına ihtiyaç duyan kurgusal bir özgürlük kavrayışına sahiptir; anarşizm açısından ise bu özgürlüğün tam zıddıdır. Diğer yandan yazarlar, liberal demokrasi eleştirisini desteklemek için Atina demokrasisindeki bazı olumlu unsurları referans göstererek modern demokrasileri hedef almışlardır. Devlet-toplum dikotomisinin olmaması açısından Atina demokrasisini olumlayan yazarlar, modern demokrasilerde bu tür bir ikiliğin oluşmasını anti-demokratik bir yaklaşım olarak değerlendirmişlerdir. Buradan yola çıkarak, liberal demokrasilerde kökleşen sivil toplum söylemlerini de aynı minvalde ele almışlardır. Sivil toplumun devlet-dışı bir alana işaret etmediğinin altını çizen yazarlar, onun “devlet-için-toplum” olduğunu ifade etmiş ve bu tarz bir toplumsal kurguda özgürlüğün tamamen bir illüzyon olarak kalacağını yinelemiştir. Bunların dışında, özellikle Kara dergisinde, liberal demokrasinin somut alandaki yansımaları da ele alınmıştır. Örneğin oy kullanma eylemi, insanları birey olduğuna dair bir yanılsama içine düşüren bir etkinliktir. Temsil sistemi ise sistem karşıtı hareketleri yatıştırması ve statükonun istikrarlı bir biçimde sürdürülmesi için yaratılan bir tür dolaylı/ikincil ilişkiler ağıdır. Özetle, doğrudan demokrasi anlayışını savunan Kara dergisi, liberal demokrasiyi, toplumdaki tahakküm unsurlarının sorunsuz bir şekilde varlığını sürdürmesi amacıyla insanları aldatan ve özünde anti-demokratik olan bir sistem olarak görmektedir.

Liberal demokrasinin temellerini oluşturan ekonomik rasyonalizm mantığı da dergiler tarafından sıkça eleştirilmiştir. Yüzyıllar boyunca bireyin yaşamsal faaliyetlerinden biri olan üretim-tüketim ilişkileri, ekonomik yaklaşımların gelişmesi ile birlikte, bireysel özgürlüklerin tahakkümcü bir yapıya kurban edilmesine neden olmuştur. Günümüz dünyasında üretim bir “zorunluluk alanı” olarak tasarlanmış, tüketim ise “özgürlük alanı” olarak belirlenmiştir. Yani bireyler, piyasanın işleyiş mekanizması tarafından tamamen erksizleştirilmiştir. Çalışma ve iş sahibi olma zorunluluğu ile birlikte mekanik bir yaşam tarzı ve robotik bireyler ortaya çıkmıştır. Kısacası dergi yazarlarına göre birey, dayatılan ekonomik rasyonalitenin zorunlu bir halkası haline gelmiş ve kendi yaşamı üzerindeki kontrol gücünü yitirmiştir. Yazarların vardığı bu hükümler planlı ekonomi için de geçerlidir. Hatta planlama mantığının, tahakküm ile ekonominin yekpare bir bütün haline gelmesine neden olduğu ifade edilmiştir.

Dergileri incelerken karşılaştığımız en önemli meselelerden biri, Marksist sol siyaset geleneğinin birçok açıdan yoğun bir eleştiriye maruz bırakılmasıdır. Dergi boyunca Marksist teoriye ve onun pratiğe yansımaları anarşist bir perspektifle ele alınmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Kara ve Efendisiz dergilerinin sol gelenekten radikal bir kopuşu temsil etmesidir. Türkiye’deki Marksizm rüzgârından ayrılan 1980 öncesi dönemi solcularının bir kısmı, bu dergi etrafında

birleşmiştir. Bu nedenle, geçmişin hatalarıyla yüzleşmek ve sol gelenek ile hesaplaşmak dergilerin temel amaçlarından biri olarak görülebilir.

Kara dergisinde ele alınan bir diğer konu ise yeni toplumsal hareketlerdir. Feminist hareket, ekoloji hareketi, öğrenci hareketleri, eşcinsel hakları gibi güncel toplumsal meseleler, özellikle derginin son sayılarında yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Hatta bu meseleleri siyasi platforma taşıyan ilk dergilerden biri Kara’dır. Derginin bu hareketlere eleştirel bir yaklaşımı bulunmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin homojen bir örgütlenme biçimini benimsemesine karşı çıkan dergi çevresi, “dayanışma duygusu” olan tüm bireyleri kabul eden bir örgütlenme anlayışının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Mikro tahakküm unsurlarına yönelik bu tip mücadelelerin makro tahakküm unsuru olan politik iktidarı da kapsayacak biçimde genişletilmesi gerektiğini savunan Kara dergisi, anarşizmin bir “çatı” ideoloji olarak benimsenebileceğini vurgulamıştır. Ne erkek egemenliğinin ne de çevre kirliliğinin “devlet” olgusundan bağımsız bir şekilde ele alınmayacağı iddia edilmektedir. Özetle, dergi yazarlarına göre tüm toplumsal hareketler, tüm toplumsal kesimleri kucaklayabilecek bir bileşke alanı olan anarşist hareket etrafında birleşmelidir.

Diğer yandan Kara, 1980’li yıllarda cezaevlerinde ortaya çıkan baskıcı uygulamaları dergi sayfalarında eleştirmiş ve bizzat eylemlere katılarak aksiyon almıştır. Genelde dergi ile sınırlı bir yapıya sahip olan Kara, güncel bir meselede aksiyoner bir tutum sergileyebileceğini göstermiştir.

Nihai olarak Kara ve Efendisiz’in, Türkiye’deki dergicilik faaliyetlerine yeni bir soluk getirdiği söylenebilir. Klasik sağ-sol çatallaşmasının daha ötesinde, doğrudan politik iktidarın ve mevcut tahakkümcü sistemin kendisini hedef alan bu dergiler, anarşizmin saf özgürlükçü yaklaşımlarını, tarihsel kişi ve olaylarını öğretici bir dille aktarmayı başarmıştır. Ulusal veya uluslararası birçok meselenin ele alındığı bu dergiler, 1980’li yılların görece özgürleşen siyasal ortamının en radikal çıktısı olmuştur. Dergi sayfalarında ele alınan tüm meselelerde, anarşist bakış açısını rahatlıkla gözlemleyebilme olanağı bulunmaktadır. Ancak bazı noktalarda eksiklikleri olduğunu da belirtmemiz gerekir. Örneğin, anarşizmin toplumcu görüşlerine daha yakın bir profil çizen bu dergiler, çoğunlukla söylem düzeyinde bir tavırla hareket etmişler ve anarşist devrim mantığının gerektirdiği toplumsal mücadele pratiklerini ortaya koyamamışlardır. Dönemin siyasal konjonktürü açısından tutarlı bir yaklaşım gibi görünse de anarşist devrim anlayışı aktif bir tutuma ihtiyaç duymaktadır. İkinci olarak dergiler, politik bir niteliğe sahip olduklarını ifade etseler de, güncel siyasetle neredeyse hiç ilgilenmemişlerdir. Dahası bu dergiler, yerli bir anarşist yaklaşım üretme bahsinde pek başarılı olamamış, Batılı anarşist söylemlerin iyi bir aktarıcısı olmanın ötesine geçememiştir. Ancak bu tür eksikliklere rağmen Kara ve Efendisiz dergileri, anarşizmin Türkiye’deki temellerini atmayı başarmış ve kendi ardıllarına öncülük edebilecek düzeyde bir miras bırakmıştır.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, N. (1987). Kaplumbağasever Olmanın Suçu? *Kara Dergisi*, 9, 2.
- Akan, Z. (1987). Diz Çökenler. *Kara Dergisi*, 4, 21.
- Alaca, S. (1986). Kara Karaoğlu'ndan Abdurrahman Çelebi'ye. *Kara Dergisi*, 3, 23.
- Alaca, S. (1987a). Akıl Var, Akıl Var. *Kara Dergisi*, 11, 23.
- Alaca, S. (1987b). Mayıs ve Çözüm'e Cevap. *Kara Dergisi*, 9, 18-19.
- Alaca, S. (1988). Yine Yeşil. *Efendisiz Dergisi*, 2, 20-22.
- Alaca, S. (1989). Yeni Bir Yayın Dönemine Girerken Düşünceler. *Efendisiz Dergisi*, 6, 3-4.
- Armağan, Y. (1986). Bir Yazı. *Kara Dergisi*, 2, 27.
- Arslaner, A. (1987). Pink Floyd Dolayımıyla Saffet Murat Tura'ya Cevap. *Kara Dergisi*, 9, 5-7.
- Bakunin, M. (1986). Evrensel Oy Hakkı Yanılsaması. *Kara Dergisi*, 2, 25.
- Bakunin, M. (2016). Tanrı ve Devlet (5. b.). (S. Ergün, Çev.) İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Baradat, L. P. (2012). Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri. (A. Aydın, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bilinmeyen Devrim: İspanya İç Savaşı. (1986, Ekim). *Kara Dergisi*, 1, 16-20.
- Bookchin, M. (2005). Toplumsal Anarşizm mi, Yaşamtarzı Anarşizm mi? (2 b.). (D. Aytaş, Çev.) İstanbul: Kaos Yayınları.
- Bora, T. (2020). Cereyanlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler (7. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burak, C. (1987, Ekim). Seçimler Üzerine. *Kara Dergisi*, 2, 17.
- Çapanoğlu, G. (1988, Aralık). Emperyalizm, İlerleme ve Devrim. *Efendisiz Dergisi*, 2, 23-26.
- Çelebi, H. (1988). Özgürlüğün Doğası. *Efendisiz Dergisi*, 1, 22-24.
- Çelebi, H. (1989a). Bilimin Efsaneleşmesi. *Kara Dergisi*, 4, 3-7.
- Çelebi, H. (1989b). Sosyalizm, Demokrasi ve Sivil Toplum. *Efendisiz Dergisi*, 3, 13-15.

- Çelebi, H. (1989c). Tanrı Janus'un İki Yüzlülüğü. *Efendisiz Dergisi*, 5, 13-16.
- Dal, S. (1986). Putları Kırılım! *Kara Dergisi*, 2, 4-5.
- Demir, K. (1986a). Bütün Programlar İnsansızdır. *Kara Dergisi*, 3, 12-13.
- Demir, K. (1986b). Stalinizm Var Mı? *Kara Dergisi*, 2, 26.
- Demir, K. (1987a). Feminizm? *Kara Dergisi*, 10, 14-15.
- Demir, K. (1987b). Yenilmiş Asilere Çiçek Verelim. *Kara Dergisi*, 4, 4-5.
- Demir, K. (1988a). Bir Lokma, Bir Hırka. *Efendisiz Dergisi*, 2, 1-3.
- Demir, K. (1988b). Tartışılmayacak Mı? *Efendisiz Dergisi*, 1, 4-5.
- Ergül, T. (2010). Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Ertan, H. (1987a). Anadolu'da Bir İsyân: Babai Ayaklanması. *Kara Dergisi*, 6, 14-16.
- Ertan, H. (1987b). Demokratik Mücadele? *Kara Dergisi*, 7, 7-8.
- Gönül, T. (1987a). Dayağa Ceza Mı? *Kara Dergisi*, 10, 11-13.
- Gür, U. (1987). İyi, Kötü, Çirkin. *Kara Dergisi*, 11, 18-19.
- Han, O. (1988). Cezaevlerine Karşı Toplumsal Dayanışma. *Efendisiz Dergisi*, 2, 4-5.
- Kara Bildirge. (1987). *Kara Dergisi*, 10, 4-5.
- Kazın Ayağı. (1988). *Efendisiz Dergisi*, 1, 28.
- Konur, O. (1987a). Amargi Ya Da Özgürlük. *Kara Dergisi*, 5, 5-6.
- Konur, O. (1987b). Doğrudan Demokrasi, Doğrudan Etkinlik. *Kara Dergisi*, 5, 10-11.
- Konur, O. (1987c). İnsanca Bir Hapishane? *Kara Dergisi*, 11, 19-20.
- Konur, O. (1988). Toplumsal Örgütlenme Sorunu. *Efendisiz Dergisi*, 1, 10-12.
- Kurt, A. (2011). *Kara Dergisi* Seçkisi İçin Ahmet Kurt Röportajı. (C. Başkent, Röportaj Yapan) Mart 26, 2021 tarihinde <https://canbaskent.net/politika/71.html> adresinden alındı
- Kürek, A. (1987). Liberter Düşünce ve Harekette Devrim Kavramı Üzerine. *Kara Dergisi*, 7, 4-6.
- Kürek, A. (1989). Mücadele Tarzları Üzerine. *Efendisiz Dergisi*, 3, 2-4.

- Lanza, L. (1988). Tahakküm ve Ekonomi. *Efendisiz Dergisi*, 2, 8-11.
- Leo, R. D. (1989a). Erkek Tahakkümünün Kökenleri Üzerine. *Efendisiz Dergisi*, 4, 9-12.
- Montreuil-Rosny (1987). Tarihte Federalizm. *Kara Dergisi*, 4, 18-19.
- Niçin Efendisiz ? (1988). *Efendisiz*, 1, 2-4.
- Öztañ, G. G., & Kartal, C. B. (2014). Türkiye'de Muhalif Söylemin Çeşitlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1980'lerde Anarşist Yazın: Kara ve Efendisiz Dergileri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50, 97-124.
- Sosyalist Parti Tartışmaları Üzerine. (1986). *Kara Dergisi*, 1, 4-5.
- Soydan, B. (2014). Türkiye'de Anarşizm (2.b.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Stirner, M. (2016). Biricik ve Mülkiyeti (2.b.). (S. T. Noyan, Çev.) İstanbul: Kaos Yayınları.
- Suat, N. (1987a). Polonya'nın Yeni Öğrenci Hareketi. *Kara Dergisi*, 6, 12.
- Tayyar, H. & Merdol, B. (1986). Ukrayna Toplumsal Hareketi. *Kara Dergisi*, 3, 14-22.
- Temsil-i Reddiye'den Redd-i Temsiliye'ye. (1986). *Kara Dergisi*, 1, 12-13.
- Tezgör, M. (1988). AET ve Özgürleşme. *Efendisiz Dergisi*, 2, 12-13.
- Toplum Değıştiricileri ve Yaratım. (1986). *Kara Dergisi*, 1, 5-6.
- Tozan, G. (1986). Kutsal Bir Kavram: Aydın. *Kara Dergisi*, 2, 22.
- Tozan, G. (1987). Üç Metre Özgürlük. *Kara Dergisi*, 5, 8.
- Ülgen, İ. (1988a). "Basın Özgürlüğü" Sloganı Üzerine. *Efendisiz Dergisi*, 1, 13-14.
- Ülgen, İ. (1988b). Ekim Devrimi ve Gorbaçov Gerçeği. *Efendisiz Dergisi*, 2, 14-19.
- Woodcock, G. (1989). Desantralizm. *Efendisiz Dergisi*, 6, 5-7.